

POSTMODERN DİNİ DÜŞÜNCENİN TEKNOLOJİ KARŞITI KODLARI VE ÜRETİM EKONOMİSİ

Ertuğrul CESUR
Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Muş
Assistant Professor, Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences, Muş
e.cesur@alparslan.edu.tr
orcid.org/0000-0003-3915-8780

Öz

İslam dünyasının Batı karşısındaki geri kalmışlık sorunu Osmanlı'nın son dönemlerinden beri defaatle tartışılmış ve modern bilim tekniğın benimsenmesi konusu vurgulanmıştır. Ancak aradan geçen onca zamana rağmen bu yönde kayda değer bir başarı gösterildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bunda da çoğunlukla tartışmayı bile gerektirmeyecek kadar aksi bir durum yokmuş gibi geçitirilsen muhafazakâr aklın bilimsel düşünceye bakışı ve *maddi dünya algısının* rolü inkâr edilemez. Nitekim 1970'lerden itibaren "modernite" kavramı etrafında geliştirilen söylem, toplumsal ana gövdeyi temsil eden muhafazakâr kitlelerin kanaat oluşturuçuları için sanayi ve teknoloji kavramlarının hiç de müspet çağrışımları olmadığını göstermektedir. Mehmet Akif'in, "*Alımız ilmini garbın, alımız sanatını...*" sözlerine karşı gelen tepkiler kalkınma, sanayileşme yönünde bir ihtiyacının çok da duyulmadığı, hatta bir bozulma olarak algılandığı açıkça görülmektedir. Örneğin İsmet Özel'in Akif'e de göndermede bulunduğı şu sözleri dini düşüncede teknoloji konusunun ciddi bir tartışmayı gerektirdiğini göstermektedir: "Bugün teknolojiye duyulan ilgi yalnızca *medenileşmek* endişesinden doğmuyor. Artık tekniğın elde bulunması toplumun hayatıyetinin sağlanabilmesi için bir zaruret olarak görülüyor. İyi ama teknik nasıl ele geçirilir? Traktör çikletsiz olur mu?"¹ İşin daha garibi, teknik geri kalmışlığın ağır sonuçlarına rağmen en büyük iddiası "Batı karşıtlığı" olan bu çevreyi böyle bir din tasavvuruna sevkeden asıl saikin bizzat kendisinin Batılı olmasıdır: Postmodernizm.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Modernite, Muhafazakârlık, Postmodernizm, Teknoloji.

ANTI-TECHNOLOGY CODES OF POSTMODERN RELIGIOUS THOUGHT AND PRODUCTION ECONOMICS

Abstract

The problem of backwardness in the Islamic world vis-à-vis the West has been discussed frequently since the last period of the Ottoman Empire and the adoption of modern science and technique has been emphasized. However, it is not hard to say that there has been a significant progress in this direction despite all the time passed. In this case, the backwardness is often rejected with the claim that there is no such a contradictory situation which is even worth mentioning, and the role of the conservative attitude in scientific thinking and the *perception of the material world* cannot be denied. As a matter of fact, the discourse developed around the notion of modernity since the 1970s shows that the concepts of industry and technology have no positive connotations for the opinion makers of the conservative masses representing the social main body. Reactions against the words of Mehmet Akif, "Take the

¹ İsmet Özel, *Üç Mesele*, 5. Baskı (İstanbul: Şule Yayınları, 1995), 150.

science of the West, take the technique!" is clearly not seen as a need for development, Industrialization has been perceived even as a deterioration. For example, the reflections of İsmet Özel on Akif show that technology in religious thought requires a serious discussion: "Today, the interest in technology arises not only from the concern of civilization. The availability of the technique is now seen as a necessity for the survival of society. Good, but how is the technique taken over? Is a tractor exist without a gum?" Oddly enough, despite the heavy consequences of technical underdevelopment, its major claim is that Western itself is the main motivator that drives this anti-Western environment to such a vision of religion: Postmodernism.

Keywords: Enlightenment, Modernity, Conservatism, Postmodernism, Technology.

Atf / Cite as: Cesur, Ertuğrul. "Postmodern Dini Düşüncenin Teknoloji Karşıtı Kodları ve Üretim Ekonomisi". *Kader* 17/2 (Aralık 2019): 496-529.

Summary

The problem of backwardness in the Islamic world vis-à-vis the West has been discussed frequently since the last period of the Ottoman Empire and the adoption of modern science and technique has been emphasized. However, it is not hard to say that there has been a significant progress in this direction despite all the time passed. In this case, the backwardness is often rejected with the claim that there is no such a contradictory situation which is even worth mentioning, and the role of the conservative attitude in scientific thinking and the *perception of the material world* cannot be denied. As a matter of fact, the discourse developed around the notion of modernity since the 1970s shows that the concepts of industry and technology have no positive connotations for the opinion makers of the conservative masses representing the social main body. Oddly enough, despite the heavy consequences of technical underdevelopment, its major claim is that Western itself is the main motivator that drives this anti-Western environment to such a vision of religion: Postmodernism.

The famous historian Arnold Toynbee mentions four periods for the post-Roman Empire in terms of Western history in his *A Study of History* (1934). He ended the Modern Age in 1875, which he started it in 1475, and he called the new period the Postmodern Age. The reason why Toynbee ended the Modern Age so early is related to Europe's own internal contradictions, and is economically expressed in the metaphor of Saint Simon's "wasps - honeybees". The international finance capital (wasps) realizes that the idea of material civilization and the idea of development brought about by the Enlightenment, which then takes the power of the machine (industrialists or honey bees), threatens its global hegemony and thus supports postmodern culture as much as it can against this threat. In the anti-modern language, the factory, which is indispensable for production under new economic conditions, is demonized. The most striking example of this conflict, which manifests itself in many areas, is seen in the cinema. *Modern Times*, the first audible film by the famous comedian Charlie Chaplin (d. 1977) and shot in high quality for 1936, is a propaganda for anti-production and anti-factory land. The main theme is the process of the so-called 'alienating effect of the machine', and the band system is described by caricaturizing.

In the film, Chaplin, one of the workers working in the assembly line of a factory, still exhibits involuntary behavior, such as screwing at the counter, even when he is constantly taking a break from doing the same job. The film, which presents factories as “anti-human” venues, still finds a place on world television; In the sociology and philosophy departments of universities, it is shown as an example for the alienation of human beings. However, factories are places where people exhibit their creativity, and thus feel their existence to the highest degree, and moreover, take bread to their homes. The dignity of a worker working at a factory is as respectable as that of a farmer farming in fields. If we were to relate the so-called phenomenon of alienation in the film to the farmer, the farmer would be portrayed an alien who tries to scythe his family members with a scythe in his hand when he comes back home in the evening. In Chaplin's depiction, the workers in the factory appear to be as abusive and unrealistic as the alienation of that farmer.

In the 1970s, postmodern culture becoming widespread along with the New Age movements in Europe generally becomes more influential in Turkey and the Islamic world. In the rightist- conservative publications, a more sophisticated language and an anti-technology discourse can be seen. İsmet Özel is known for his anti-modern aphorisms. One of them is that 'let technology give back to me what it has taken from me, I am ready to give back what it has given me'. He also deals with the problem of technique among the issues in his book *Üç Mesele (Three Issues)* (1st Edition, 1978):

“Today, the interest in technology arises not only from the concern of civilization. The availability of the technique is now seen as a necessity for the survival of society. Good, but how is the technique taken over? Is a tractor exist without a gum?”

In the twilight of postmodernity, which replaces the black-and-white certainty of modernity and its sharp language, the boundaries become uncertain, the transition from one state to another (for example, the transition from labor to unemployment) is all faded, gray, normal and relative. In 1979, the book, *The Postmodern Situation*, legitimized a lumen-like intellectualism that normalized esoteric tales in relativity. The slogan 'Let them do it, let them pass' makes the lines between the concepts faint in the minds. While the minds blur, the opposite process takes place at the borders of the countries. Western countries that arbitrate their borders have launched a silent visa application. These developments are the footsteps of a worldwide change. In order to keep up with the developments, a more radical intervention is seen necessary in Turkey. Eventually, the September 12 coup is the end of the structures of political ideology in Turkey. After the coup, the activities of translation in the Arab world suddenly multiplies. Another focal point of the translations is the literature of Western esotericism related to Sufism. Especially starting with the books of Rene Guenon and Seyit Hüseyin Nasr, hundreds of books from the representatives of *theosophical traditionalism*, which will determine the perception of religion and material world in the future, are translated.

Giriş

Tarihe ilişkin değerlendirmelerde muhafazakârlıkla Kemalistlerin ittifak ettiği ender konulardan biri İttihat-Terakki karşıtlığıdır. Muhafazakârlık, eleştirileri Lozan'ı bile beğenmemeye vardırarak birlikte her iki taraf da Osmanlı'nın yıkılışıyla sonuçlanan I. Dünya Savaşı'na, savaşa girmemek mümkün iken -üstelik Almanlar safında- girerek yanlış yapıldığı², devletin yıkılışa sürüklendiği konusunda hemfikir görünmektedir.³ Oysa savaşın temel nedeni, "düveli muazzama" tarafından çoktandır "hasta adam" muamelesi yapılan Osmanlı'nın iştah kabartan zayıflığıdır.⁴ Nitekim bu zayıflık, Osmanlı coğrafyasının asıl gövdesini teşkil eden Balkan topraklarının daha düne kadar kendi tebaamız olan milletler karşısında 1912-13 Savaşlarıyla kaybedilmesine neden olmuştur. Bunun da nedeni elbette sanayileşmiş Avrupa devletleri karşısındaki geri kalmışlıktır. Artık ileri teknoloji silahların kullanıldığı savaşlarda eşit ya da yakın bir teknoloji ile cevap vermekten uzak olan Osmanlı doğal süreci yaşamaktadır ve nihayetinde Dünya Savaşı da teknolojinin galibiyetiyle sonuçlanır. O halde asıl tartışılması gereken, savaşa girmeme imkânı olup olmadığı değil, Osmanlı'nın neden sanayileşemediğidir.

Mehmet Akif'in -kimilerince çokça eleştiri konusu olan-⁵ "Alınız ilmini garbın, alınız sanatını..." dizelerinden anlaşıldığı üzere Batının *maddi üstünlüğü* aslında Osmanlı entelijensiyası tarafından da fark edilmiş ve teknik gelişmenin önemine dikkat çekilmiştir. Nitekim Osmanlı devlet aklı da bu yönde bir çaba göstermiş, lakin çok geç kalınmıştır. Nihayetinde savaş imparatorluğun tasfiyesiyle sonuçlanır. Ardından Cumhuriyet Türkiye'si sanayileşme yolunda yoğun bir çaba gösterir. Fakat teknik kalkınma konusunda hala bir şuur oluşmamış toplumda yine karşılık bulmaz. Bürokratik itelemeler de Demokrat Parti (DP) döneminde (1950-1960) Batı sistemi tarafından sabote edilir ve Türkiye genel ekonomik çöküşle birlikte sanayi ve teknoloji açısından Batıya bağımlı hale gelir.⁶ Bu başarısızlıklarda *maddi uygarlık* konusunda Batı'ya kıyasla Osmanlı idaresinin yüzyıllara uzanan ihmalleri⁷ olmakla birlikte daha genelde Müslüman aklın dünyaya ve *maddi hayata* ilişkin algısını belirleyen dini düşünüşün rolü inkâr edilemez.

² Bk. Necip F. Kısakürek, *Moskof*, 5. Baskı, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1995), 307.

³ Bk. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Ankara: AAM Yayınları, 1997), I-III: 216.

⁴ Bk. William A. Wheeler, *A Dictionary of the Noted Names of Fiction*, (Boston: Ticknor and Fields, 1866), 341.

⁵ Bk. İsmail Kara, "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 17- 19 Mayıs 2013), ed. İsmail Kara-Asım Öz, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Aralık 2013), 40. Ayrıca Bk. Ali Bulaç, "Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş", *Bilgi ve Hikmet*, 2 (Bahar 1993), 23.

⁶ Bk. Savaş Sertel - M. Bora Sanyürek, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42 (Şubat 2016), 755-756.

⁷ Bk. Fernand Braudel, *Maddi Uygurlık-Gündelik Hayatın Yapıları*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı (İstanbul: İmge Yayınları, 2004), 171.

Çoğunlukla tartışmayı bile gerektirmeyecek kadar aksi bir durum yokmuş gibi geçirilse de 1970'lerden itibaren "modernite eleştirileri" şeklinde geliştirilen söylem, toplumsal ana gövdeyi temsil eden muhafazakâr kitlelerin kanaat oluşturucuları için *sanayi* ve *teknoloji* kavramlarının hiç de müspet çağrışımları olmadığını göstermektedir.⁸ İnsanlık tarihi kadar eski insani-toplumsal sorunları daha önce yokmuş da "modernite" ile baş göstermiş gibi takdim eden⁹ bu çevrelerin sözü sonunda teknolojiye getirdikleri görülmektedir.¹⁰ Elbette ortodoks gelenekte de kökleri olmakla birlikte teknik geri kalmışlığın ağır sonuçlarına rağmen en büyük iddiası "Batı karşıtlığı" olan bu çevreyi teknoloji düşmanı bir din tasavvuruna sevkeden asıl saikin de Batılı olmasıdır: *Postmodernizm*. Binaenaleyh, küresel sermayenin *propaganda aygıtı* ile maddi dünya algımızın uyanışını sabote eden dinselleştirilmiş teknoloji karşıtı retorik bugün de oldukça güçlü bir şekilde etkisini devam ettirmektedir. Oysa elan, başta Ortadoğu olmak üzere dünyadaki gelişmelerin son tahlilde ekonomik güç, sınaî ve teknolojik üstünlükle belirlendiği apaçık bir gerçektir. Bu durumun çözümlemesi ve bir şuur oluşması ülkemizin ve İslam dünyasının geleceği açısından hayattır. Bu çözümlemeyi yapabilmek için de "ıskaladığımız" sanayi çağının Avrupa tarihinden başlamakta fayda var.

1. Ticaret Kapitalizmi ve Sanayileşmeye Giden Yol

El becerisine dayalı Orta Çağ *zanaat* tekniklerinin Avrupa'da *teknoloji* aşamasına evrilmesi elbette 50-100 senelik bir olgu olmayıp yüzyıllara uzanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bir süreçtir. Bu süreci her yönüyle anlamak için aktörlerini tanımalı ve bunlar arasındaki ilişkiler, çatışmalar bilinmelidir. Bunun için de tarihte en az geçtiğimiz bin yılın başlarına kadar geriye gitmek icap eder.

1.1. Orta Çağ'ın Aktörleri

Roma'nın dağılmasının ardından Avrupa için oldukça karmaşık ve zorlu bir döneme girer. Paramparça Avrupa coğrafyası nihayet 9. yy.da *Frank İmparatorluğu* ile nispeten toparlanır.¹¹ Franklar tarafından oluşturulan "beyliklerle" Avrupa'da daha sonra yaşanacak siyasi gelişmelerin baş aktörlerinden *aristokrasi* teşekkül etmeye başlar. Son derece zayıf bir merkezi otorite karşısında (Feodalite) boşluğu doldurmak isteyen din müessesesi (*Kilise*) de hayli güçlü bir konum elde eder. Bu denkleme dâhil olan bir diğer aktör, İtalyan şehir devletleriyle beliren *komün kentler* olur. 10. yy.da toparlanan bu kentler yeni bir sınıfın habercisidir: *Burjuvazi*.¹² Bu şehir cumhuriyetlerinde gelişen ticaret kapitalizmi ve sermaye birikimi modern Avrupa'ya doğru ilk adım sayılabilir.

1.2. Kilise, Latin-Roma Ruhü ve Rönesans

Avrupa'nın bu yeniden toparlanma sürecinde gücün tek bir elde temerküz etmek yerine böylesi çoklu bir yapı şeklinde gelişmesi, özgün siyasi çatışmalara da zemin

⁸ Bk. İsmet Özel, *Üç Mesele*, 5. Baskı (İstanbul: Şule Yayınları, 1995), 150.

⁹ Bk. Bulaç, "Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş", 26.

¹⁰ Bk. Bulaç, "Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş", 27.

¹¹ Hüseyin Salihoglu, *Alman Kültür Tarihi* (İstanbul: İmge Yayınları, 1993), 17.

¹² Bk. Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, 14. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 113.

hazırlar. İtalyan şehir devletleri tarafından diriltiren Latin ruhu ile canlanan (Rönesans) gündelik hayat, Avrupa genelinde ticareti hareketlendirir, sanat, edebiyat ve estetik anlayışı gelişmeye başlar. Yeni evler yapılır, şehirlere su vermek üzere depolar inşa edilir. Kenarlarında pek çok Avrupa şehirlerinin kurulduğu nehir ve ırmaklar üzerine köprüler kurulur. Yeni üsluplarda yapılan binalar ve döşemeler daha çok ham maddeyi gerektirir. Aynı zamanda ekserisi sanat gayesiyle icat edilen basma, kristal cam imali, kurşun yarımıyla gümüşlü bakır cevherinden gümüş ve bakırı ayırma gibi tekniklerin ortaya çıkması da istihsalin çoğalmasını teşvik eder. 1460 - 1530 arasında Orta Avrupa'da bakır ve gümüş istihsaline eskisine göre beş mislinden fazla artmıştır.¹³ Siyasi merkezdeki gevşekliğin yanı sıra gelişen ticaret ve topluma yayılan refah insan hareketliliğini de arttırır. Canlanan parasal ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda krallar ve hatta Kilise dünyanın uzak yerlerine gitmekten çekinmeyen altın avcılarını, maceracıları finans eder. Deniz aşırı yolculuklara çıkan kâşifler teolojik dogmalarda karşılığı olmayan yeni kıtalar keşfederler. Ancak keşiflerin maddi getirisi, Kilise için yol açtıkları inançsal sorunlardan daha tercihe şayan olur.

Öte yandan çoklu siyasal yapı, sınırları zorlayan çok daha aykırı görüşlerin himayesine imkân verir. Böylece bilimsel keşifler ilerler, insanoğlunun kadim evren algısını sorgulayan bilginler çıkar. Güneş merkezli evren modeliyle Kopernik (ö. 1543) Aydınlanma ile zirve yapacak Yeni Çağ'ın fitilini ateşler.¹⁴ Ölümüne yakın düşüncelerini açıklama cesareti bulan Kopernik'in takipçileri bu "büyük günah" için ağır bedeller öderler. Fakat tarihsel gelişmeler göstermektedir ki, Kilisenin dogmaları sarsan bilginlere karşı bağnaz tepkisi önemli olmakla birlikte Batı tarih yazınında bu durum fazlasıyla öne çıkarılmakta, Avrupa Orta Çağı hakkında oldukça çarpıtılmış bir imaja neden olmaktadır. Nitekim Rönesans, hümanist fikirler ve tüm o "ekstrem" sanatıyla papalar ve Kilise tarafından desteklenmiş hatta Kilise Hıristiyanlığın sırtında yeniden dönüş yapmak isteyen *Latin-Roma* imparatorluk ruhunun kisvesi haline gelmiştir. Böylece Gotik sanatın pür tesettür "aziz" tasvirlerinden Rönesans'ın insan bedenini teşhir eden Greko-Roman sanatına geçilir. Latin ruhu diriltme ve bir Roma imparatoru olma heveslisi papalarla birlikte İtalyan şehir cumhuriyetlerinin zenginleri (Medici ailesi) tarafından desteklenen Rönesans aslında böylesi bir "öze dönüş" hareketidir. Dolayısıyla (Katolik) Kilisenin bağnazlığına yapılan vurgunun, daha sonraki dönemlerde Protestan bir abartı boyutu da vardır. Bir bütün olarak bakıldığında, özellikle 13. yy.da Kilise'nin imparatorlara bile diz çöktürecek kadar güçlü bir siyasi aktör haline geldiği muhakkaktır.¹⁵ Fakat zamanla bu gücünü koruyamayacak, nihai sonucu belirlemede krallar arasındaki rekabet çok daha etkili olacaktır.

¹³ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, trc. Erol Güngör, 2. Baskı (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1980), 62-63.

¹⁴ Martin Carrier, *Nikolaus Kopernikus* (München: Verlag CH Beck, 2001), 10.

¹⁵ Bk. Matthias Drobinski, *Kirche, Macht und Geld* (Gütersloh: Gütersloher Verlag 2013), 22.

1.3. Reform ve Milli Monarşiler

Kilisenin Rönesans atraksiyonuna Roma'nın bedenini ele geçiren Cermen tepkisi gecikmez¹⁶. Başta Kilisedeki yozlaşmayı hedef alan içerdeki "ahlakçı" tepkiler de zamanla kralların siyasetlerine angaje bir hal alır. Böylece Latin ruhun Kilise üzerinden ayağa kalkma çabasına Cermen milli monarşileri *Reform* ile tepki verir. Dolayısıyla Reform hareketi de özünde Rönesans'a karşı milli bir antitezdir. Kilisenin, İncillerden uzaklaşıp kendi dünyevi iktidar hesaplarına göre bir teoloji uydurduğunu (Romanizasyon) iddia eden Reformistler, İsa'nın İncillerdeki asli (saf/pürüten) öğretisine dönüş düşüncesini dillendirirler (selefi/püritenizm).¹⁷ Reformist din adamlarını destekleyerek Kilise karşısında kendi egemenliklerinin teolojik meşruiyetini oluşturan monarşiler bir yandan da ekonomik olarak güçlerini arttırmaları. Monarşiler tarafından desteklenen tacirler *Merkantilizm* adı verilecek korumacı ekonomiye yönelirler.¹⁸ İngiltere'de daha XIV. yy.ın ilk yarısında Kral II. Edward yerli üretimi korumak için ülkeye yabancı kumaşın sokulmasını yasaklamıştır. İtalya Rönesans'la başlayan sarayları, şatoları soğuk kış şartlarında ısıtılmak için taş duvarların halılarla kaplanması yaygınlaşır. Bu gibi nedenlerle ticaret kapitalizminin motoru olarak nitelenen tekstil sektöründeki talep patlaması beraberinde hammadde ihtiyacını da artırır. İngiltere'de toprak sahipleri (aristokrasi) arazilerindeki tarımla uğraşan köylüleri çıkarıp çitle çevirerek (*enclosure movement*) daha karlı gördükleri koyun yetiştiriciliğine geçince yersiz - yurtsuz kalan köylüler şehirlere akın eder.¹⁹ Ancak bu sefalet hali Avrupa'nın sanayileşme yolundaki ilk adımlarının temelini oluşturacaktır.

1.4. İngiliz Reformizmi ve Yahudilik

Reform hareketinin önemli ayaklarından İngiltere'de Kralı VIII. Henry 1531'de ülkedeki Katolik ruhani meclisi dağıtır ve kendi isteklerini onaylayan yeni bir ruhani meclis oluşturur. Böylece İngiliz milli kilisesi olan Anglikan kilisesi kurulmuştur. Henry manastırlara da el atar. Manastırların elindeki geniş araziler Kiliseden çıkar ve daha fazla kar getirici yatırımlara yönelen soylulara, toprak alacak kadar parası olan zenginlere satılır.²⁰ Bu arada teolojik tartışmaların yönü de gittikçe farklılaşır. "İnciller'e dönüş" fikrinden hareket eden reformcular İnciller'de, Tevrat'a pek çok atıf olduğunu görür ve bu sefer de Tevrat'a yönelirler. Bu yöneliş reformcuların "ekonomi" anlayışını da değiştirir. Reform önderlerinden Kalvin işi "faizin helalliğine" vardırır. Reformcular adeta Katolikliğe inat, git gide daha *filo-Yahudi* (*Yahudi sever*) bir karaktere bürünür. Bu durum Yahudilere bakışı da değiştirecektir. Eskiden ikinci sınıf görülen ve maddi olarak fazla palazlandıklarında bir şekilde kabaran Hıristiyan fanatizmi ile mallarına el konan,

¹⁶ Bk. Mehmet Ali Ağaoğulları - Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 2. Baskı (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1997), 134.

¹⁷ Bk. Ağaoğulları - Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 134.

¹⁸ Bk. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, trc. Haldun Derin, 6. Baskı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 455.

¹⁹ Christopher Hill, *1640 İngiliz Devrimi*, trc. Neyyir Kalaycıoğlu, 2. Baskı (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997), 29.

²⁰ Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, 70.

oradan oraya sürülen Yahudiler²¹ için artık durum değişmiştir, özellikle İngiltere’de. Anglikanizm dahi günden güne Yahudi karakteri güçlenen Püriten Kalvinistlere az gelecektir. Kalvinist Kral I. James Yahudi metinlerinin yeniden tercümesi talimatını verir.²² Püritenizm gittikçe etkisini arttırırken monarşi ile aristokrasi arasında vergi salma anlaşmazlığından çıkan çekişme 1648’de Püriten devlet adamı Oliver Cromwell ve taraftarlarının krallığa son verip cumhuriyet idaresine geçmesiyle sonlanır. Cromwell döneminde Protestanlık artık adına *Judeo-Püriten* denen “Hıristiyan Yahudiliği” formuna evrilir.

Daha önce ülkeden kovulan Yahudiler Cromwell yönetiminde adeta kıymete biner ve İngiltere’ye geri çağırılırlar. Püritenler kendilerini İsrail’in kayıp on kabilesinden görece kadar Yahudileşecektir.²³ Nihayet 1688’de İngiltere’nin son Katolik Kralı II. James, Yahudiler tarafından finanse edilen III. William’ın gerçekleştirdiği bir darbe ile tahttan indirilir.²⁴ Dünyanın en büyük deniz gücü olan İngiltere bundan böyle Tevrat teolojisini benimsemiş *Judeo-Püriten* sermayenin kontrolündedir. Sonuç olarak Protestanlık adına Ada (Britanya) bambaşka bir zemine savrulurken Kıta Avrupa’sı farklı bir süreci yaşamaktadır.

1.5. Eskiler - Yeniler Kavgası ve Aydınlanma

Reform hareketi siyasi olarak Latin uyanışını savuşturmuş olsa da Greko-Roman Antik Çağı’na cevap verecek bir “Antik Cermen” kültür ve tarihi yoktur. Bu nedenle Cermenler için de Rönesans’ın dirilttiği (Latin) ruh yorumlanarak Cermen bedene yedirilir ve yüceltilir (Klasizm). Öte yandan Protestanlığın Yahudilikle flörtünden uygarlık adına yeni bir “antik tarih” ve “merkez” anlam kazanmıştır: Jerusalem (Kudüs). Fakat “yabancı geçmişlere” bu kadar atıfta bulunmanın Cermen benlikte yarattığı rahatsızlık da siyasi-felsefi tepkileri getirir. *Bu tepkiler* 17. yy.ın sonunda adına “Eskiler-Yeniler Kavgası” denen entelektüel tartışmaya neden olur. Özellikle Fransa’da yoğunlaşan tartışmada eskiye bağlılığı savunan Jean de La Bruyere “modern çağın” yapmacıklığına, sefahate dikkat çekerek eski Yunan toplumunun erdemlerini hatırlar. Buna itiraz eden dönemin edebiyatçılarından Charles Perrault eski zamanları, modernden üstün tutmanın anlamsızlığını, geçmişi kutsamanın yanlışlığını dile getirir. Fransa’nın XIV. Louis dönemi ile Roma’nın İmparator Augustus zamanını karşılaştırdığı şiirinde şöyle der:

“Güzel Antik Çağ hep saygıdeğer olmuştur;

Ama ona öyle tapmaya gerek falan yoktur.

Eskilere bakıyorum, önlerinde diz çökmeden,

Büyüklerimi saymak tamam, ama onlar da insan;

²¹ Bk. Jacques Attali, *Yahudiler, Dünya ve Para*, trc. Berna Günen, 3. Baskı (İstanbul: Kırmızıkeçi Yayınları, 2014), 179.

²² Bk. William H. Stevenson, *King James’s Bible: A Selection* (New York: Routledge, 2013), 13.

²³ Bk. David S. Katz, “Israel in America: The Wanderings of the Lost Ten Tribes from Mikveigh Yisrael to Timothy McVeigh”, *The Jews and the Expansion of Europe to the West 1450-1800*, ed. Paolo Bernardini - Norman Fiering (New York: Berghahn Books, 2001), 119.

²⁴ Rainer Maria Maas, *Die Cints, Warum Wilhelm Hauff mit 25 Sterben Musste* (Frankfurt: Theace Verlag, 2001), 19.

Haksızlık yapmış sayılmayız bana kalırsa,

Louis'nin çağını Augustus'un kiyle karşılaştırırsam."²⁵

Perrault'ın şiirindeki ilerlemeci (*progressivist - terakkiperver*) tarih fikri artık *Aydınlanma Çağında* olduğumuzu haber vermektedir. Aydınlanmacılara göre eskilerin tek farkı bizden "önce" yaşamış olmalarıdır. İnsanlığın bir önceki gününden daha iyi (optimizm), daha insanca bir dünyaya doğru ilerleyebileceği fikrine (progressivism) dayanan bu yeni paradigma özünde, müesses nizamları "daha iyisi ile değiştirme" (pozitivizm) kabulünü barındırır. Dolayısıyla bu düşünce skolâstiğin aksine insanlara, içinde bulunduğu kötü koşulların "kader" boyutundan öte insani müdahaleyle değiştirilebileceği, daha iyisinin mümkün olduğu fikrini imler. Daha iyinin geçmişte kaldığı (passatizm), orijinal bir hayatın mümkün olmadığı, bundan sonrası için beklenenin sadece eskilere öykünme, geçmişe sadakatten ibaret olduğu kabulünün aşılması yönünde önemli bir noktaya gelinmiştir. Bu ilerlemeci düşünce skolâstiğin aristokrasi ve ruhban sınıfına bir çeşit ontolojik seçilmişlik atfeden ayrımcı/sınıfçı dogmaları ile çatışacaktır. Artık bir değil, birbirine zıt "iki Avrupa" söz konusudur.²⁶ Bu ayrışma o denli belirgindir ki, Türkiye muhafazakârlığı bile bu durumu zamanında gayet iyi temyiz etmiş ve kendi doğasına uygun tarafını izhar etmiştir:

*"...Yanlıı anlaşılmısin, Avrupa ikidir: Birisi, İsevîlik din-i hakikîsinden aldığı feyizle hayat-ı içtimâiye-i beşeriyeye nâfi [faydalı] san'atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden fünûnları takip eden bu birinci Avrupa'ya hitap etmiyorum. Belki, felsefe-i tabîiyyenin zulmetiyle, medeniyetin seyyiâtını mehâsin [iyilikler] zannederek beşeri sefâhete ve dalâlete sevkeden bozulmuş ikinci Avrupa'ya hitap ediyorum..."*²⁷

1.6. Aydınlanma ve Biz

Tartışmanın aslına bakıldığında, Aydınlanmanın temellerini oluşturan problematikin İslam ilahiyatı açısından ne kadar aktüel olduğu herhalde fazla izahı gerektirmeyecek kadar açıktır. Perrault'ın şiirinde dile getirdiği "tapınmadan, kendi onurundan feda etmeden geçmişe yaslanma" fikri ondan yüzyıllar önce yaşamış İmam Azam Ebu Hanife'yi (ö. 767) hatırlattığını söylemek hiç de zorlamayı gerektirmemektedir. Ebu Hanife, *eskiler (selef)* konusundaki tavrını ünlü sözüyle şöyle açıklar:

*"Allah'ın Resulünden (as) gelen rivayetler baş göz üstünedir. Sahabeden gelen görüşlerden dilediğimizi seçeriz. Onların dışındakilere gelince, onlar adamsa, biz de adamız."*²⁸

Hız. Peygamber'e ve sahabeye olan açık tazim beyanıyla birlikte Ebu Hanife'nin kendi zamanını *pesimist* bir dille geçmişin altında ezdirmeyen fikriyatı hala

²⁵ Levent Yılmaz, *Modern Zamanın Tarihi*, trc. M. Emin Özcan (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 23-24.

²⁶ Christoph Böhr - Christian Schmitz, *Europa und die Anthropologie seiner Politik* (Berlin: Berliner Wissenschafts - Verlag, 2016), 10. Ayrıca Bk. Bekir Berat Özipek, "Avrupa'da ve Türkiye'de Muhafazakârlık", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 25-26 (Temmuz-Aralık 2010): 105.

²⁷ Said Nursi, *Len'alar* (İstanbul: RNK Yayınları, 2013), 128.

²⁸ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2. Baskı (Beyrut: Muessese er-Risâle, 1982), 6: 401.

şimşekleri üzerine çekmektedir. Üstelik o elbette bu konuda bir ilk ya da tek değildir.²⁹ Görünen o ki İslam bilginleri aslında yüzyıllar önce bir İslam aydınlanmasının kapısına kadar gelmiştir, fakat içinde buldukları ortam siyasi olarak bu kapıyı açacak bir toplum ve kültür zemininden yoksundur. Böylece İslam dünyasında geçmiş, insanları kendisinden beslendikçe basamak basamak yükselten, daha uzak mesafeleri, yeni ufukları görünür kılan – felsefenin tabiriyle- bir “yüksek tepе” (akropolis) değil, nakilci cephenin, insanların üzerine boca ettiği tekrarlar, ritüeller, karmaşık sorunlar yumağı ve altından kalkılması imkânsız bir yüke dönüşür. Oysa Avrupa’da ünlü bilgin Isaac Newton (ö. 1727) çalışmalarındaki başarısı ile ilgili kendisi için “Devlerin Omzundaki Cüce” benzetmesi yapar.³⁰ Geçmişin birikiminin bir “dev” şeklinde tasvir edildiği bu metaforla “cüce” Newton eski bilginlerin mirası üzerinden, kendi kendine asla göremeyeceği ufukları keşfetmiştir. Ama sonuç itibarıyla “devlerin” göremediğini de görmüştür. Binaenaleyh; Aydınlanma’yı ısrarla “din karşıtı” bir paradigma şeklinde okumak bir yanılsama olup sorun din değil, geleceği ipotek altına alan bir geçmiş tasavvurudur.

1.7. Buhar Makinesinden Uçan Mekiğe İcatlar

Siyasal zemini iyi değerlendirerek geçmişle ilişkisini daha sağlıklı bir temele oturtan aydınlar sayesinde Avrupa’da bilimsel keşifler art arda gelir. Protestanlıkla birlikte manastırların lağvedilmesi ve buralardan elde edilen hazır metaller, mutfak eşyası gibi gündelik hayatta kullanılan ucuz madeni eşyanın gittikçe daha fazla imaline önem veren bir ekonomiye doğru eğilim baş gösterir. Yeni iktisadi hareket özellikle dökme demir, pik demir* ve yakıt kömürünün yeni şekillerde ve fazla miktarda kullanılmasını gerektirir. Eski madencilik tekniğinde demir doğrudan doğruya maden filizinin tekrar tekrar ısıtılıp örs üzerinde çekiçle dövülmesi suretiyle elde edilmekte, madenin büyük bir kısmı ziyan olmaktadır. Yeni teknikler sayesinde özellikle zengin kaynakları bulunan İngiltere’de demir filizlerinin ekonomik işletilmesi mümkün olur. Eritilmiş demir, tava tencere vb. halinde dökülür.³¹ Bu gelişmeler madencilikte görülmemiş bir gelişmeye sebep olur. Ancak madenlerde yapılan kazılarla biriken suların maden ocaklarını basması sorununa bir çare bulunamadığından üretim çok düşük bir düzeyde kalmaktadır. 1698’de İngiliz Mühendis Thomas Savery madendeki suyu dışarı atmak için buharla çalışan bir tür pompa icat eder. 1705’te Thomas Newcomen, Savery ile anlaşarak ilk buhar makinesini yaparlar. Makine 1767 yılında James Watt tarafından geliştirilir. Bu gelişmeleri 19. yy.da elektrik enerjisinin sanayide kullanımı takip eder. “Ağır sanayi” yolunda bunlar olurken dokumacılık sektöründe de üretimi katlayan gelişmeler yaşanır. Artan talep karşısında dokuma tezgâhları oldukça yavaş kalmıştır. 1733’te John Kay tarafından icat edilen “uçan

²⁹ Bk. Mehmet Emin Özafşar, “Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması (Dini, Psikolojik, Sosyo-Kültürel Temelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41/1 (Nisan 2000): 228

³⁰ Johan H. Jacob Van Der Pot, *Simndeutung und Periodisierung der Geschichte* (Leiden: Brill Verlag, 1999), 354.

* Ham dökme demir.

³¹ Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, 70-77.

mekik” sektöre sürat getirir. Fakat bu defa da iplik bükme işi ağır kalır. İngiliz mucit John Wyatt’ın öncülüğünü yaptığı çok kirmenli çıkırık sorunun çözümü için önemli bir adım olur. 18. yy.’ın sonlarına gelindiğinde buhar makinesinin dokuma tezgâhlarına uygulanmasıyla İngiltere seri imalata başlar.³² Artık üretim, Avrupa’nın sınıflı toplum düzeninde yeni bir tabakayı temsil eden ve ücretli karşılığı fabrikalarda çalışan *işçiler* tarafından yapılmaktadır.

1.8. Serbest Piyasa’daki Gizli El

Üretimde geldiği nokta açısından korumacı ekonomi (Merkantilizm) artık İngiltere için bir engeldir. Zira ürünlerin satılabilmesi için sınırlar açık olmalıdır. Korumacılığın, ticari gelişimin önünde engel olduğunu savunan İngiliz iktisatçı Adam Smith 1776’da, *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabını yazar. Kitapta İngilizlerin kendi ekonomilerini geliştirmede herkesten daha korumacı davrandığını görmezden gelen Smith,³³ Fransa ve İngiltere arasındaki ticaretin, korumacılık yüzünden karşılıklı temin edebilecekleri faydadan mahrum kaldığını iddia eder. Smith, “doğal özgürlük” ile elde edilen ilişkilerin “şeffaf ve basit” sistemi (the obvious and simple system of natural liberty) sayesinde piyasanın kendiliğinden dengeye kavuşacağını,³⁴ dolayısıyla çarşı-pazarın müdahale etmeksizin bu “doğal özgürlük” tarafından yaratılan “gizli el” (invisible hand)³⁵ telsim edilmesi gerektiğini savunur. Bunda da sözde oldukça “halkçı” bir dil kullanana Smith, zengin İngilizlerin bu zenginlikleri ile yapacakları harcamalar sayesinde diğer ülkelerin sanayicilerinin hoşuna gitmeyecek olsa da komşu ülke halklarının büyük menfaat sağlayacağını iddia eder:

“Zengin bir adamın, nasıl kendi yöresindeki çalışkan kimseler için yoksul birine kıyasla daha iyi müşteri olması ihtimali varsa, zengin bir millet için de aynı şey geçerlidir. Gerçekte kendisi sanayici olan biz zengin aynı işle uğraşanların hepsi için çok tehlikeli bir komşudur. Gelgelelim o semtte yaşayan diğer herkes yani çoğunluk onun masraflarının kendilerine sağladığı mükemmel pazardan yararlanır. Onun ayı işte uğraşan daha yoksul sanayicilere göre ucuza satış yapmasından bile kar ederler. Bunun gibi zengin bir milletin sanayicileri, komşularının sanayicilerine kuşkusuz pek tehlikeli rakip olabilir. Bununla birlikte bu aynı rekabet bir yandan da böyle bir milletin yaptığı büyük masrafların kendilerine başka her şekilde sağladığı mükemmel pazardan çok kar eden büyük halk topluluğu için faydalıdır.”³⁶

Fakat aradan geçen yüzyıllar, “kamusal elin ” müdahale etmediği piyasanın hiç de “özgür” (liberty) olmadığını, sade vatandaşların şeffaf ekonomik faaliyetlerinden çok daha fazla “beynelmilel karanlık eller” tarafından müdahalelere maruz kaldığını, Smith’in “gizli elinin” hiç de “doğal” olmadığını gösterecektir. Nitekim diğer Avrupa ülkeleri de Smith’in “bırakınız geçsinler”

³² Bk. Karl Marks, *Kapital*, trc. Alaattin Bilgi, 6. Baskı (Ankara: Sol Yayınları, 2000), 399.

³³ Smith, *Milletlerin Zenginliği*, 529-630.

³⁴ Bk. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, 762.

³⁵ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Philadelphia: Anthony Finley, 1817), 296.

³⁶ Smith, *Milletlerin Zenginliği*, 531.

çağrısına itibar etmemişler; *Kameralizm* (Alman), *Kolbertizm* (Fransız), *Bulyonizm* (İspanyol) gibi kendi merkantilizmlerini uygulamışlardır.³⁷

1.9. 1789 Fransız İhtilali, Napolyon ve Kıta Ablukası

Sanayileşme ve iktisat tartışmaları bu şekilde devam ederken gelişmeleri belirleyen bir başka etken de coğrafi keşiflerle gelen kolonizasyondur. İspanya ve Portekiz'in ardından 17. yy.da öne çıkan İngiltere ve Fransa arasında kıran kırana bir kolonizasyon yarışı başlar ve nihayet Fransa'nın iflası ile sonuçlanır. Bu arada İngiltere için de uzak sömürgesinden olumsuz haberler gelir. Amerika kıtasında Britanya İmparatorluğu'na karşı ayaklanan koloniler bağımsızlık savaşı başlatırlar. Nihayet Ekim 1783'te İngiltere, ABD'nin bağımsızlığını tanır.³⁸

Fransa açısından durum çok daha kötüdür. 1789 yılında büyük bir mali sıkıntıya düşen ülkede Kral XVI. Louis vergi toplamak için Genel Meclisi toplamak zorunda kalır. Ancak olaylar kralın beklediğinden çok farklı bir yönde gelişir. Aydınlanmanın kazandırdığı ilerlemeci düşünce *aristokratlar – ruhbanlar – burjuvalar – köylüler* şeklinde bölünmüş sınıflı toplum düzenini *İhtilal* ile yıkar. Üstünlükleri, tanrısal seçilmişlikle göklerden gelen aristokratlar ve ruhbanların "fazlalıkları" giyotinde kesilir ve herkesin eşitlendiği bir hukuka tabi oldukları ilan edilir. Artık siyasi egemenliğin meşruiyeti göklerden değil yerden; toplumdun gelmektedir. Cumhuriyet rejimine geçen Fransa uzun bir çalkantılı dönemin ardından nihayet Napolyon'un iktidarı ele geçişiyle (1804) durulur. Burada önemi bir ayrıntı, ihtilalle gelen yeni toplum düzeninde Yahudiler de "eşit yurttaş" olmuştur³⁹ ve bu durum ihtilalin etkisiyle dünya genelinde yayılacaktır. İngiltere'deki daha özel statünün ardından bu gelişme, Yahudiler üzerindeki eski "mahalle baskısının" da kalkması, daha serbest hareket edebildikleri dünya koşulları anlamına gelmektedir.

Yeni askeri yöntemlerle ülkesini toparladığı gibi kısa sürede İtalya'yı işgal eden Napolyon, Prusya ve Avusturya'ya girer ve kıta genelinde aristokrasileri hedef alır. Napolyon'la birlikte Aydınlanmanın ideolojisi Avrupa'nın dört bir yanına yayılır.⁴⁰ Napolyon'un yeni askeri yöntemleri karşısında Kıta Avrupa'sının monarşistleri, aristokrasinin "burjuvalaşma" çevikliğini gösterdiği İngiltere'den destek görürler. İngiltere'ye karşı doğrudan savaş açamayan Napolyon, İngiliz mallarına "Kıta Ablukası" ile set çeker. Mallar elde kalınca İngiltere'de ekonomik sıkıntı baş gösterir.⁴¹ Mamullerini satacak açık pazarlar ve fabrikaları için ham madde yetiştirecek ülke bulmak İngilizler için birincil amaç haline gelir. İngiltere'de insanlar krizin nedeninin savaş olduğu, savaş bitince her şeyin daha iyi olacağı düşüncesindedir. Fakat Avrupa'nın alt-üst olduğu bu savaşı dahi "fırsata" dönüştürmeyi başaranlar çıkar. İngiltere'deki Judeo Püriten iklim ve dünya genelinde Yahudiler lehine esen rüzgârla yeşeren ünlü Rothschild ailesi

³⁷ Faruk Sönmezoglu v.dğr., *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (İstanbul: Cem Yayınları, 1992), 227.

³⁸ Haluk Gerger, *Kan Tadı Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*, 6. Baskı (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 20.

³⁹ Attali, *Yahudiler, Dünya ve Para*, 282.

⁴⁰ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 7. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 78.

⁴¹ Muharrem Tünay, *Siyasal Tarih* (Ankara: İmge Yayınları, 1995), 80.

servetlerine servet katar. Savaşta hem İngiltere ve Kıta Avrupa'sı monarşilerine hem de Napolyon'a krediler açan Rothschildler savaşın asıl kazananı olurlar. Ulusların nasıl bankacılık yoluyla sömürüldüğünü gören Napolyon o ünlü "para, para, para" sözünün bağlamını şu ifadeleri açıklamaktadır:

*"Eğer bir siyasi yönetim para konusunda bankerlerin eline bakıyorsa, veren el alan elin üstünde olduğuna göre gerçekte yönetenler iktidardakiler değil bu bankerlerdir. Paranın bir anavatanı yoktur, Finansörlerin ne vatanseverlikleri ne de dürüstlükleri vardır. Onların yegâne gayesi kazançtır."*⁴²

1815'te Napolyon'un mağlubiyeti ve savaşın bitmesi de İngiliz ekonomisi için *serbestlik* getirmez. Zira İngiliz malları karşısında sanayisi çöken Kıta Avrupa'sı bu sefer Napolyon baskısı olmadan kendiliklerinden yüksek vergilerle pazarlarını İngiliz mallarına karşı korumaya alırlar.⁴³ Girişimciler bizzat İngiltere'ye giderek teknik gelişmeleri görüp ülkelerine getirirler ve diğer Avrupa ülkeleri de sanayileşir.

2. Sanayi Çağı ve Karşı Propaganda

Sanayileşmenin erken döneminde işçilerin fabrika sahipleri tarafından gerçekten de acımasızca çalıştırıldığı ve sömürüldüğü bir vakıadır. Fakat insanlık tarihinde yeni bir olgu olan sanayi işçisinin çalışma koşullarının zamanla düzeldiği görülmektedir. Elbette bunda işçilerin hak alma mücadelelerinin de büyük payı vardır. Fakat bu süreçte başka bir *çatışma* burjuvazinin kendi içinde baş gösterir. Sanayileşme, üretim ve refahın bu şekilde "kontROLSÜZ" yayılması, artık iyice palazlanmış *finans kapital* açısından bir tehdit olarak görülür. Zira ekonominin üretime endekslili olması, değeri itibari olan parayı önemsizleştirecektir. Bu da ekonomi ile birlikte politik kontrol mekanizmalarının, finans kapitalin elinden çıkması demektir. Böylece gelişmeleri *işçi – sanayici* arasındaki sınıfsal çelişkidenden çok daha fazla bu çatışma belirler: Refahı topluma yayacak üretim sürecinde ortada görünmeyen *finans kapitalist* ile üretim için yatırım yapan, en az çalıştırdığı işçi kadar kendisi de fabrikasında emek sarf eden *sanayici* arasındaki çatışma.

2.1. Eşekarıları – Balarıları

Burjuvazi cephesindeki bu ayrışmayı çok erken bir tarihte gören ve durumu bir *arı metaforu* ile anlatan Saint Simon (ö. 1825) sanayici burjuvazi için "bal arısı", paradan para kazanan finans kapitalistler için ise "eşek arısı" (wasp) benzetmesi yapar.⁴⁴ Aslında eserlerine bakıldığında bu çatışmayı bizzat Marks'ın da gördüğü anlaşılmaktadır. Marks, Fransa'daki 1830 olaylarının ardından yaşanan 1848 olaylarını çözümlerken şöyle demektedir:

"Temmuz deviminden (1830) sonra, liberal bankacı (Jacques) Laffitte, suç ortağı Orleans dükünü büyük sevinç gösterileriyle belediye binasına götürürken şu sözcükleri ağzından

⁴² Martin M. Luder, *Equapio.com - Die zweite Meinung* (Norderstedt: BoD Verlag, 2018), 16.

⁴³ Tünay, *Siyasal Tarih*, 92.

⁴⁴ Cemil Meriç, *Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, 3. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 33.

kaçırdı: “Şimdiden sonra bankacılar [finans kapital] egemen olacak.” Laffitte devrimin sırrını açığa vurmuş oluyordu.”⁴⁵

Sermaye burjuvazisinin nasıl borçlanma yoluyla Fransa’yı adeta haraca bağladığını ve devleti yağmaladığını anlatan Marks, siyaset kurumunu da içine alan düzenek ile ilgili şunları dile getirir:

“Devletin borçlanması tam tersine burjuvazinin meclisler aracılığıyla yöneten ve yasalar koyan kesimi için doğrudan bir çıkar sağlıyordu. Spekülasyonlarının asıl hedefi ve zenginleşmelerinin başlıca kaynağı kesinlikle devletin bütçe açığıydı. Her yılın sonunda yeni bir açık. Her dört ya da beş yılda bir yeni borçlanma (istikraz). Ve her yeni borçlanma mali aristokrasiye, yapay olarak iflasın kıyısında tutunabildiğinden en elverişsiz koşullarda bankerlerle anlaşmak zorunda kalan devleti soymak için yeni bir fırsat sağlıyordu.”⁴⁶

Bu mekanizmanın devletin yanı sıra sanayicileri de de nasıl köşeye sıkıştırıp çalışamaz hale getirdiğini anlatan Marks bu dönem yaşananları şöyle tasvir eder:

“Sanayi burjuvazisi çıkarlarını tehdit altında görüyordu, küçük burjuvazi ahlaksal bakımdan hakarete uğramış durumdaydı, halkın muhayyilesi başkaldırıyordu, Paris “Rothschild hanedanı, çağın kralları Yahudiler” gibi mali aristokrasinin egemenliğinin az çok nükte ile ortaya koyduğu ve hırpalandığı yergi broşürleri ile dolup taşıyordu.”⁴⁷

Görüldüğü gibi Marks, *Komünist Manifesto*’yu (1848) yazmasına neden olan tüm o gürültü – patırtının arkasında aslında olaylara “eşekarlarının” yön verdiğini fark etmiştir. Fakat bu farkındalık teorisine yansımaz. Bunda kanaatimizce, 18. yy. Aydınlanma düşüncesinin dinamiklerinin 19. yy.da yerini şablon formüller ve kabullere bırakması etkili olmuştur. Böyle bir indirgemecilikle Marks da bizzat diyalektik düşüncenin kendi dinamik doğasını ihmal ederek bir anlamda diyalektiği “otomatiğe bağlar”. *Beşli sisteminde* sanayicinin karşısına işçi sınıfını dikerken, mali burjuvaziyi görmezden gelir. Mülkiyetsiz-sınıfsız toplum idealinde sanayicilere karşı mücadelenin, tefecilere karşı da yeterli olacağını düşünür. Fabrikalara karşı yollara dökülen proletarya bankaları teğet geçer.

Oysa Fransa’da bile durum böyleyken İngiltere çoktan “dünyanın atölyesi” olmaktan çıkıp eşek arılarının; faiz lobisinin üssü olmuştur. Dolayısıyla Marks’ın İngiltere merkezli “işçi sınıfı”, “emeğin yabancılaşması”, “artı değer” vb. çözümlenmeleri, mali aristokrasinin sömürü mekanizmalarını ırgalamaz bile. Aksine; rakibi sanayicilere karşı (Marks’ın, sözcülüğüne soyunduğu) işçiler, finans kapitalin kullanabileceği bir manivela haline gelir. Sonuç olarak *Das Kapital*, strateji itibarıyla finans kapital lehine sanayicileri hedef alan bir teoriden ibaret kalır. Bu nedenle sanayicilerin sosyalistlere hep bir “sabotajcı” gözüyle bakması ve tedirgin olması anlaşılır bir durumdur. Böylece *toplumcu* tecrübeler ve felsefi çözümlenmeler faiz lobisinin propaganda ağına takılır ve kendisi istemese de Marks, *liberal sol* sapma için referansa dönüşür. Hal böyle olunca “ben Marksist’im” diye gezinen

⁴⁵ Karl Marks, *Fransa’da Sınıf Savaşları*, trc. Sevim Belli, 4. Baskı (Ankara: Sol Yayınları, 1996), 33.

⁴⁶ Marks, *Fransa’da Sınıf Savaşları*, 35.

⁴⁷ Marks, *Fransa’da Sınıf Savaşları*, s. 37.

finans kapitalin “ekonomik tetikçileri” *Marksist liberalizm*’in kitabını bile yazar.⁴⁸ Üretim ve teknik gelişmenin finansal boyunduruk altına alınmaması durumunda ekonominin kontrolü para tacirlerinin elden çıkacak, üstünlük başka ellere geçebilecektir. Oysa faiz yoluyla haraca bağlanmış toplumlara yoğun borç batağında zayıf düşürerek geri kalmışlıklarını ve bağımlılıklarını sürekli kılmak mümkündür. Bundan sonra yapılması gereken sadece para basmak ve bu paranın dolaşımını kontrol edecek mekanizmaları elde tutmaktır. Bankacılık, ulaşım, dağıtım, iletişim sektörleri; genel medya, sinema-tiyatro ve tüm diğer modern sanatlar ve moda sektörü bu tefeci/mafya sermayenin uğraş alanlarıdır.⁴⁹ Başta Hollywood olmak üzere medyada, arkalarındaki beynelmilel sermayenin desteğiyle belli kişilerin eften-püften işlerle nasıl yükseltildiği açıkça görülmektedir.⁵⁰ Bu sermayenin üretim faaliyeti moda ve kozmetik sektörü, ambalajlı hazır gıda, deterjan vb. *evsel tüketim ürünlerinde* tekel oluşturmaya dönüktür. 19-20. yy.lar boyunca bilfiil dünyayı sömürgeleştirmiş Batı sistemi sömürgecilik sonrası dönemde de kontrolü mali kısıpçla sürdürmüş, dünya ülkelerinin büyük bir kısmında ekonomik faaliyet küresel sermayenin boyunduruğundan kurtulamamıştır. Bu kontrolü sürekli kılmak için de türlü organizasyonlar geliştirilmiştir. Kendilerine “Ekonomik Tetikçi - ET” diyen böyle bir organizasyonda uzun süre bulunmuş *John Perkins*, yaptıkları işle ilgili kendisine söylenenleri şöyle aktarır:

“Biz ET’lerin [Ekonomik Tetikçi] en iyi yaptığı şeylerden biridir bu: Küresel bir imparatorluk kurmak. Biz, diğer ulusları, (en büyük şirketlerimizi, hükümetimizi ve bankalarımızı yöneten) şirketokrasiye boyun eğmeye zorlayan koşulları yaratmak üzere, uluslararası finans kuruluşlarını kullanan seçkin bir grubuz ve mafyadaki muadillerimiz gibi, “iyilik” de yaparız: Bunlar genellikle altyapı (elektrik santralleri, otoyollar, limanlar, havaalanları, sanayi siteleri) yatırımları için verilen borçlar şeklindedir. Bu tip borçların bir şartı da, tüm projelerin bizim mühendislik ve inşaat firmalarımız tarafından gerçekleştirilmesidir. İşin aslı, paranın çoğu ABD’yi terk etmez bile; sadece Washington’daki bankalardan New York, Houston ya da San Francisco’daki mühendislik ofislerine aktarılır.”⁵¹

2.2. Mali Aristokrasi, Neo Skolâstik Restorasyon ve Teosofi

Tüm bunlar, küresel mali aristokrasinin dünyanın herhangi bir yerindeki siyasi ve sosyal olaylara müdahale kapasitesi hakkında bize çok şey anlatmaktadır. Bu operasyonlardaki başarıları sadece maddi güçlerinin büyüklüğünden değil, bu gücü de borçlu oldukları uluslararası örgütlenmelerinden gelmektedir. Bilindiği üzere mason örgütlenmesinin ilk ciddi yapılanması olan Londra Büyük Locası,

⁴⁸ Bk. Mehmet Altan, *Marksist Liberal* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2002), 77.

⁴⁹ Bk. Henry Ford, *Beynelmillel Yahudi*, trc. Adalet Avanoğlu (İstanbul: Otağ Yayınları, 1974), 35.

⁵⁰ Bk. Ömer Yetkin, *Yahudi Diasporası İletişim Stratejisi: ABD Örneği* (Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2014), 100.

⁵¹ John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*, trc. Murat Kayı, 13. Baskı (İstanbul: April Yayınları, 2011), 20.

1717'de İngiltere'de teşekkül eder.⁵² Bu yapılar dünya geneline yaydıkları ilişki ağıyla bünyelerine kattıkları işadamları ve siyasetçiler üzerinden ülkelerin ekonomik ve siyasi faaliyetlerine yön verirler. Bu örgütlenmeler, A. Smith'in sözünü ettiği "gizli elin" gerisindeki *gövede* durumundadır. Bu yapıların en bilinen üyeleri yine Rothschild ailesidir. Fakat bu yapılar siyasi ve ekonomik boyutlarından çok daha fazla "mistik-gizemli" ritüelleri, ezoterik öğretileri ile tartışılır. Zira *Jüdeo-Püriten teoloji* bu örgütlenmeye *masonluk* şeklinde bir metafizik anlam kazandırır.⁵³ Böylece Tevrat'ın Yahudiliğe ilişkin "seçilmiş halk" öğretisi masonik elitizmin zeminini oluşturur. Bu durum, mason örgütlenmelerin asıl fonksiyonunu perdelenmesinin yansırı Aydınlanma karşıtı bir propagandanın da parçasıdır.

Yahudiliğin ortodoks literatüründen de çok (büyücülükle-cincilikle dolu) apokrif metinlere dayalı mason mistisizminin ezoterik dili doğrudan Aydınlanma düşüncesinin temel parametreleri olan *ilerlemeci tarih felsefesi* ve *eşitlikçi toplum düzeni* ereğini hedef alır. Böylece Aydınlanma ile tasfiye edilen Skolâstik düşünce; egemenliği, kutsiyeti efsanevi zamanlara giden *seçilmiş-tanrısal soylara (aristokrasi)* ya da yine tanrı tarafından *seçilmiş (ruhban) sınıfa* dayandıran arkaik öğretiler bu propagandayla ihya edilir. Aydınlanma ile ikiye bölünen Avrupa'nın "mağdurları" (eski Avrupa) eski konumlarını yenide elde edebilmek için bir *restorasyon* fikrine zaten hazırdır. Bilindiği üzere Avrupa tarihinde bu kavram özellikle Aydınlanma sonrası yaşanan siyasi-sosyal ihtilalleri ve tüm değişimi tersine çevirme, eski düzeni ihya etme anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle restorasyon kavramı zamanla felsefi olarak "Aydınlanma karşıtı" anlamı da kazanmıştır.⁵⁴ Böylece Aydınlanmanın matematiksel kesinlik ve netlik arayan düşünce ve dili yerine ezoterizmin önü-arkası belirsiz sisli havasında etrafı "gizem" kaplar. Orta Çağ'ın "bozulan büyü" tarot kartları, Ouija tahtasıyla geri döner. Katolik *teolojinin* enkazından Yahudi referansları (Kabala) güçlendirilmiş bir *teosofi* inşa edilir. Fakat projenin dünya çapında etkili olabilmesi için daha kesif bir mistisizme ihtiyaç duyulur: Hint metafiziği. İngiliz emperyalizmi için Hindistan, maddi kaynaklarının yanı sıra ezoterik inanç dünyası bakımından da büyük önem taşır. *Kast Sistemi* ile sınıflı toplum düzeninin en katı formunun mistik/dinsel bir öğreti haline getirildiği Hindistan'da bugün de toplumsal adaletsizlik hat safhadadır. "Sınıf atlama" umudunun ancak bir sonraki yaşama (enkarnasyon) ertelendiği, bunun için de hâlihazırda en sefil şartlara tahammülü öngören Hit mistisizmi Judeo-Püritenizmin kendi üstünlük iddiaları ve bunun için başka insanlardan bekleyebilecekleri teslimiyetçi tutum için aradıkları *teosofi* olur.

2.3. Aydınlanma vs Büyücülük

Büyü, insanların fizik kanunlarından ibaret, sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanamayacak yöntemlerle doğal dünyayı etkileyebildiğini öne süren

⁵² Paul Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*, trc. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1968), 13.

⁵³ Bk. Erich Donnert, *Antirevolutionär - konservative Publizistik in Deutschland am Ausgang des Alten Reiches* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010), 9-10.

⁵⁴ Bk. Stefano Poggi-Wolfgang Röd, *Geschichte der Philosophie* (München: C.H. Beck, 1989) X: 251.

uygulamalardan oluşan bir kültürel sistemdir.⁵⁵ Aydınlanma karşıtı bir tutumun da tanım gereği büyücülük-falcılık türünden irrasyonel uğraşılara kayacaktır. İnsanoğlunun cehaleti nedeniyle ürettiği hurafelerden beslenen büyücülük en kadim mesleklerdendir. Fakat herkesin malumudur ki, ortodoks öğretiler, skolâstik dönemde de büyücülük türünden faaliyetlere olumsuz bakmış, en azından mesafeli durmuştur.⁵⁶ Fakat Aydınlanma ile birlikte çelişki, *gelenek* versus *modernlik* şeklinde farklı bir aşamaya evrilince modernite karşısında en büyük direniş daha düne kadar meydanlarda yakılan “cadılar” ve “büyücüler” cephesinden gelir. Zira bu “karanlık” kişiler binlerce yıldır gizli-kapalı faaliyetlerle alışık olup toplumların da bunlara, korkuyla karışık bir hürmeti olagelmıştır. Dolayısıyla formal hassasiyeti ve disiplini olan müesses dini yapıların bilimsel veriler karşısında bir süre sonra göstermek zorunda kaldıkları uygar uysallığa karşın bu “okültist-satanist” yapılar oldukça “arsız” bir tepki verebilmektedir. Bu özellikleriyle mason öğretinin baştan beri ortodoks bir mistisizmden de öte düpedüz satanizm ile ilintisi şaşkırtıcı değildir.⁵⁷ Bu mantıksal çerçevede 18. yy.’ın başlarından itibaren büyücülük, Aydınlanma’ya karşı *masonluk* şeklinde yeni bir formda teşekkül etmeye başlar.

Okültizm 19. yy. ortalarında tam anlamıyla popülerleşir. Daha çok toplumsal cehaleti kullanmaya yönelik okültistler bu iş için ABD’de şayia haline gelen bir olayı fırsata dönüştürürler. 1848 yılında New York, Rochester’a bağlı Hydesville isimli bir köyde yaşayan *Margaret Fox & Kate Fox* isimli kız kardeşler, evin tavanı ve duvarlarından çeşitli tıkırtılar duyduklarını iddia ederler. Bu olay “Rochester tıkırtıları” (Rochester knockings) olarak şöhret bulur. Cinayete kurban giden evin eski sahibinin ruhunun bu tıkırtılarla kız kardeşlere mesaj verdiği iddiası bir anda ülkeye yayılır. Bu esrarengiz olay ruhuların toplumda etki yaratması açısından için iyi bir başlangıç olur.⁵⁸ “Rochester tıkırtıları”, toplumlarda en basit olayları bile “sır kapısı”, “kalp gözü” türünden mistifikasyonla çığırından çıkarmaya hazır bir zemin bulunduğunu, bu zeminin dışarıdan körüklendiğinde nasıl facialara dönüşebileceğini göstermektedir. Böylesi bir zeminde oldukça detaylı ve karmaşık ilişkiler ağı içinde gelişimini sürdüren masonluğa katkısı olanlardan biri Eliphas Levi adlı Fransız masonudur. Levi’nin yazıları, masonluk ve okültizm tarihi açısından oldukça önemli kişiler olan Albert Pike ve Aleister Crowley gibi isimleri etkiler. Fakat zamanla oldukça elitist ve Avrupa’ya özgü tarzıyla toplumlarda sınırlı bir kitleye (tabakaya) hitap eden locaların daha geniş kitlelere ve farklı kültürlere hitap edebilmesi için masonik başka örgütlenmeler ve lümpen ilişkiler de geliştirilir. Böyle bir fonksiyonu ifa eden yüzlerce isim olmakla birlikte masonluğun İslam dünyasına tesiri bakımından yine Levi’den etkilenmiş, oldukça karışık bir hayat hikâyesi olan bir gezgin okültüst dikkat çekmektedir: Helena Petrovna Blavatsky.

⁵⁵ Bk. Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Yayınları, 1984), 45.

⁵⁶ Bk. Hikmet Tanyu, “Büyü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 1992), 6: 501-506.

⁵⁷ Bk. Ahmet Güç, *Satanizm, Şeytana Tapınmanın Yeni Adı* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 93.

⁵⁸ Ali Gül, *Senkretik Bir Oluşum Olarak Teosofi Cemiyeti ve XX. Yüzyıl Kültürel Yapıları Üzerindeki Etkisi* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015), 36.

2.4. Teosofi Derneği ve Aydınlanma Karşıtı Retoriğin İslam Dünyasına İntikali

1875'e gelindiğinde New York'ta *Helena Blavatsky*, *Henry Steel Olcott* ve *William Quan Judge*'den oluşan mason bir ekip tarafından *Teosofi Derneği* (*Theosophical Society*) kurulur.⁵⁹ Fikri önderliğini Blavatsky'nin yaptığı Teosofi Derneğinin resmi başkanlığını Olcott yürütmektedir. Teosofi Derneğinin önemli bir rolü, Hint mistisizmi üzerinden masonik öğretileri dünyaya yamak olur. Teosofi Derneğinin dillendirdiği öğreti ile Aydınlanma düşüncesine "modernite" kavramı üzerinden saldırılar başlar.⁶⁰ Bunda da belli bir dine mensubiyet yerine "geleneğe" kavramı etrafında tüm dinler bir çeşit "kutsal ittifak" halinde birleştirilerek "modernite" karşısında konumlandırılır. Fakat bu ittifakın zemininde İngiliz sömürgeciliğinin üssü haline getirilmiş Hindistan ve Hint mistisizmi yer alır. Nitekim *Blavatsky ve Olcott 1878'de derneğin merkezini Hindistan'a taşırlar*.⁶¹ Teosofi Derneği'nin özellikle İslam dünyasına etkisinde karşımıza İvan Agueli adlı İsveçli bir ezoterik çıkmaktadır.⁶² Agueli 1890'da Teosofi derneğine girer. Lümpen-anarşist bir çevresi olduğu anlaşılan Agueli'nin adı bazı suç olaylarında geçince birkaç ay hapiste kalır (1894). Hapisten çıktıktan sonra Mısır'a gider ve 1898'de Müslüman olur. 1899'da İslam'ın Arap olmayan milletler üzerindeki etkisini araştırmak üzere onun da yolu Hindistan'a düşer.

Ezoterik öğretilerle iştigal eden ve İslam dünyasında bu alanda en çok bilinen isim hiç kuşkusuz Rene Guenon olmuştur. Fransız asıllı Guenon gençlik yıllarında mistisizme, ezoterizme büyük ilgi duyar. Hindu öğretilere intisap eder, çeşitli mason örgütlerine katılır, uzun yıllar üst düzey görevlerde bulunur. Okültist çevrelerle oldukça inişli çıkışlı ilişkisi olan Guenon 1912'de İvan Agueli ile tanışır ve onun vesilesiyle Müslüman olur. Mısır'a gidip Şazeli tarikatına giren Guenon 1921'de *Hindu Doktrinleri Çalışmalarına Genel Giriş* adlı kitabını yazar. Okültist çevrelerle ilişkisini tamamen koparan ve bunlara karşı sert eleştiriler yönelten Guenon Teosofi derneğini İngiliz istihbaratı ile ilişkili olmakla itham eder. Guenon'un Teosofi çevresinin siyasi rolü ve öğretisindeki lümpenlik konusundaki tespitleri ile birlikte kendisinin de bu konularda arınmış olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Zira Müslüman olsa da Guenon'un dini düşüncesinde asıl belirleyici olanın Hindu öğretilerdir. Onun "modern dünya" eleştirilerinin de tümüyle Hindu öğretilerin kavram ve kabullerine göre temellendirildiği açıktır:

"Hint öğretisi, "Manoantara" adını verdiği insanlık çevriminin ilk ruhaniyetin derece derece kararması şeklinde evreler gösteren dört çağa bölündüğünü öğretmektedir. Bunlar eski Batı geleneklerinin kendilerince altın, gümüş, tunç ve demir çağları olarak belirledikleri dönemlerin aynısıdır. Biz şu anda Kali-Yuga veya "karanlık çağ" denilen

⁵⁹ Ali Gül, "Modern Okültizmde Bir Köşe Taşı: Helena Petrovna Blavatsky", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9 (Aralık 2017): 299.

⁶⁰ Bk. Helena Petrovna Blavatsky, *Teosofinin Anahtarı*, trc. Murat Sağlam, 2. Baskı (İstanbul: Mitra Yayınları, 2011), 202.

⁶¹ Gül, "Modern Okültizmde Bir Köşe Taşı", 307.

⁶² Mustafa Tahralı, "Abdülhâdî (John Gustaf Aguéli)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 205.

dördüncü çağdayız. Söylentiye göre, altı bin yılı aşkın süredir, yani klasik tarih olarak bilinen çağlardan çok önceki bir dönemden beri bu çağdayız. O zamandan beri, eskiden herkesçe anlaşılabilir durumda olan gerçekler, gittikçe kapalı ve güç anlaşılır olmuştur. Bu gerçeklere sahip olanların sayısı da giderek azalmıştır. Eğer bütün çağlardan önce mevcut olan gayri insani (non humaine) bilgelik hazinesi hiç kaybolmamışsa, bu onun kendisini bakışlardan gizleyen, gittikçe anlaşılmaz olan ve altında keşfedilmesi son derece güç olan perdelere bürünmesindedir.”⁶³

“Manvantara”, “altın, gümüş, tunç, demir çağları”, “Kali-Yuga”, “altı bin yıllık karanlık çağ”, “gayri insani bilgelik” vb. ifadeler Guenon düşüncesinin altyapısını oluşturan kavramlar olup, hiçbir bilimsel temeli olmayan mitolojik tanımlamalardır. Ortodoks İslami düşünce açısından da asla kâbil-i telif değildir. Fakat her nasılsa Türkiye ve İslam dünyasında ortodoksinin savunucuları tarafından Guenon’a değil kayda değer bir eleştiri getirmek, yüceltilmiştir. Bunda da her şeye rağmen bu çevrelerde bir ortak payda olarak Aydınlanma karşıtlığı kendisini göstermektedir ve bu karşıtlık Hindu öğretilerle maksimize edilmektedir. Bu nedenle Guenon düşüncesinde de öne çıkan iki temel karakteristik, seçkincilik (sınıflı toplum düzeni) ve pesimist tarih felsefesi dikkat çeker. Buna göre mistik öğretiler, bu birinci sınıf insanlara özgü birinci sınıf hakikatlerdir. insanların çoğu ise yine Guenon’un ifadesiyle “budalalık yaparak” bu hakikati bir türlü anlayamazlar.⁶⁴ Guenonyen yazarlardan Julius Evola *Modern Dünyaya Başkaldırı* kitabında Walt Disney’in masallardan uyarlanmış filmlerinde gördüğümüz “kutsal soy”, “yüksek ırk”, “altın çağ” gibi tabirleri büyük bir ciddiyetle bir hakikat gibi kullanır ve izahlar getirir. Evola kitabında kast sisteminin doğal, ontolojik olduğunu iddia ederek şöyle der:

“...daha açık bir ifadeyle belirli bir kastta doğmuş olunduğu için belirli bir ruhsal yapıya sahip olunur, ama aynı zamanda –müteal olarak- önceden (doğmadan önce) belirli bir ruhsal yapıya sahip olunduğu için belirli bir kastta doğulmuştur. Dolayısıyla kastlardaki düzenli eşitsizlik yapay haksız ve zorlama sonucu olmaktan uzak olup önceden var olan daha derin ve içsel bir eşitsizliğin yansıması ve kurumsallaşmasıdır; “suum cuique” ilkesinin yüksek bir uygulamasıdır.”⁶⁵

2. 5. Beynelmillel Sermayede Bölünme

Tüm bunlarla birlikte önemli bir gelişme olarak bu süreci besleyen judeo-püriten ittifakın kendi arasında yaşanan bölünmedir. Avrupa ve ABD’de korkunç bir finans gücüne ulaşan Yahudi sermayesinin bazı temsilcileri artık Yahudilik adına sürekli perde gerisinde kalmanın gereksizliğine varır ve bir “Yahudi Devleti” kurulması fikrini ortaya atarlar (Siyonizm). Fakat bizzat kendi içlerinde bu fikre karşı çıkan pek çok Yahudi ve *Hıristiyan-Yahudi’yi* de ikna etmek gerekmektedir. Bu ikna için Siyonizm’in kurucusu Theodor Herzl oldukça rasyonel bir izaha gider.

⁶³ Rene Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, trc. Mahmut Kanık, 2. Baskı (Bursa: Verka Yayınları, 1999), 31.

⁶⁴ Mehmet Ekvuran, “Rene Guenon Düşüncesinde Temel Konu ve Kavramlar”, *Bilimname*, 4/10 (Haziran 2006): 105.

⁶⁵ Julius Evola, *Modern Dünyaya Başkaldırı*, trc., Fevzi Topaçoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 152.

1896'da yazdığı kitabında Herzl, Ortadoğu'da bir Yahudi devleti (İsrail) kurulması karşılığında bu devletin Batılı destekçilerine, "Asya'dan gelecek barbarlara karşı Batının çıkarlarını koruyan bir karakol" görevi görme önerisinde bulunur.⁶⁶ Açıkça görülmektedir ki daha o tarihlerde Asya'nın sonsuza dek sömürge boyunduruğu altında tutulamayacağı hesap edilmektedir. Teknik gelişme bir şekilde Batıya özgü olmaktan çıkacak ve muazzam insan deposuyla Asya halkları da sanayileşecektir. Nitekim içinde bulunduğumuz günler tam da böylesi bir öngörünün (Çin tehdidi) gerçekleştiğini apaçık göstermektedir. Herzl'in daha 20. yy.'ın arifesinde Avrupalı dostlarına yaptığı "karakol" teklifinden uluslararası sermayenin, Asya'nın yükselen nabzını uzun zamandır tuttuğu ve bunu kendisine bir tehdit olarak kodladığı anlaşılmaktadır.

2.6. Fordizm: Üretimde Yeni Bir Dönem ve Üretim Karşıtı Saldırı

Öte yandan tarih I. Dünya Savaşı'na doğru akarken üretici sanayiciler cephesinde önemli bir gelişme yine ABD'de yaşanır. Otomobil üreticisi Henry Ford tarafından 1902'de basit tarzda geliştirilen *yürüyen bant* sistemi zamanla sadece sanayi üretimini değil, sosyal bilimlere de etkileyecektir. Ford, 1903'te Ford Motor Company'i kurar. 1913'e Ford'un fabrikalarında yürüyen bantlı üretimi başlatması verimlilikte büyük bir artış kaydedilir (Fordizm). Bant sistemi kısa sürede Almanya ve Sovyetler Birliği gibi başka ülkelerde de benimsenir ve şaşırtıcı sonuçlar alınır.⁶⁷ Geçen yüzyıl boyunca en baskın olarak kullanılan üretim yöntemi olan bant sisteminde vasıfsız işçilerin kolaylıkla üretime dâhil olabilmeleri nedeniyle büyük istihdam olanağı da sağlamaktadır. Bu sistemde her bir işçi üretim bandında çok küçük ve vasıfsız bir işle görevlendirilmiş olup, bütünü (yani üretilen ürünün) mühendisliği konusunda bilgi sahibi olmasına gerek yoktur. Örneğin bir otomobil firmasında üst düzey bir eğitimi olmayan bir işçi gün boyu sadece kendisine verilen basit bir işi tekrarlayarak üretimde rol alır. Burada asıl olan fabrika yönetiminin hiyerarşiyi çalıştırması ve merkezi denetimle sistemin işleyişindeki aksaklıklara müdahale etmesidir.

Aslında toplumun genel menfaatine olan bu sistem ne yazık ki uluslararası finans kapitalin çıkarlarına terstir. Ford'un bu şekilde refahı topluma yayan, üretimi kitleleştiiren ve vasıfsız kitlelere iş imkânı sağlayan modelinden WASP rahatsız olur. Ford, "gizli bir elin" hisseler yoluyla fabrikayı ele geçirmek istediklerini fark eder. Durumu araştırmak için bir çalışma grubu oluşturur. Hazırlanan rapor 1920'de *Beynelmilel Yahudi* adıyla kitaplaştırılır. Kitap nedeniyle Ford inanılmaz bir baskı ve saldırılara maruz kalır.⁶⁸ Fordist yöntem Avrupa ülkelerinin sınaî üretiminde büyük bir başarı gösterir. Ancak paradan para kazanma imkânını yok eden üretkenliğin kontrol altına alınması için yine propaganda devreye girer. Ford kitabında finans kapitalin stratejisini şöyle dile getirir:

⁶⁶ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, trc. Yeşim Meriç (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018), 45.

⁶⁷ Andrea Komlosy, "Arbeitsverhältnisse und Gesellschaftsformationen", *Wirtschaft und Gesellschaft: Europa 1000–2000*, ed. Markus Cerman v.dğr. (Innsbruck [u.a.]: Studien Verlag, 2011), 255.

⁶⁸ Ford, *Beynelmilel Yahudi*, 18.

“Yahudi fikriyatının iş dünyası üzerindeki tesirinin esası, aynen diğer sahlardaki gibidir. Yani, esas kıymetlerin tahribi ve yerine hayali kıymetlerin getirilmesidir. Yahudi'nin para felsefesi “para kazanmak” olmayıp “para elde etmek”tir. Bu iki mefhum arasındaki fark da temeli teşkil eder. İşte bu hakikat Yahudilerin niçin endüstri liderleri olmayıp banker olduklarını izah eder.”⁶⁹

2.7. Postmodernizm, Kapitalist Kültür ve Charlie Chaplin

Ünlü tarihçi Arnold Toynbee, *Bir Tarih İncelemesi* (ilk yayınlanma yılı 1934) adlı eserinde Batı tarihi açısından Roma İmparatorluğu sonrası için dört dönemden söz eder ve 1475'te başladığı Modern Çağ'ı 1875 yılında sona erdirir, bundan sonrasını *Postmodern Çağ* şeklinde niteler.⁷⁰ Fakat postmodernliğin, felsefi yankılarından öte bizzat toplumsal hayata dönük etkileri I. Dünya Savaşı sonrası etkisini göstermeye başlar. Beynelmillel sermaye, ardına makinenin gücünü (sanayileşme) de alan Aydınlanmanın değiştirdiği maddi uygarlık algısı ve kalkınma fikrinin kendi küresel hegemonyasını tehdit ettiğini fark eder ve bu tehdide karşı *postmodern kültürü* alabildiğine destekler. Bu propaganda ile Batı'da Sol-Marksist çevreler iyice lümpen anarşist bir savrulma yaşarken bu planların İslam dünyasına dönük ayakları da çoktan yürürlüğe konmuştur. İlk adım, Arap dünyasında Aydınlanma adına her türlü modern düşünceyi reddeden Vahhabilik şeklinde kendisini gösterir. İkinci adım ise gayri Arap Müslüman kültürde dominant ekol olan Nakşibendilik, tarihi köklerinden kopararak yine Hindistan merkezli bir yoruma tabi tutulur (Halidilik).

Bunlarla birlikte I. Dünya Savaşı'nı yaşayan Eski Dünya savaştan büyük bir yıkımla çıkınca dünyadaki Batı sisteminin İngiltere odaklı güç merkezi de Atlantik ötesine kayar. Savaş yorgunu milli devletler uluslararası sermayenin tehditleri karşısında büsbütün savunmasızdır. Uluslararası sermayenin daha rahat hareket edebileceği bir zemin yaratma adına *beynelmillelik; uluslar - arası/üstü/ötesi* mefhumlar yüceltilir. Sol muhalif kültür Marks'ın beşli sistemindeki son aşama olan *Konünist* aşama yerine en başa; *İlkel Komünal*'e dönmektedir. Hedonist komün topluluklar şeklindeki gençlik grupları yaşanan zihinsel yozlaşmanın resmidir.

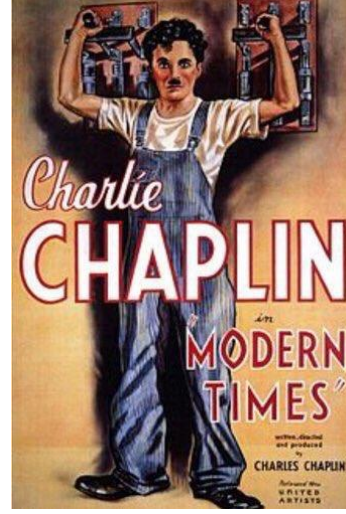
Gelişen modernlik karşıtı dille yeni ekonomik şartlarda üretim için olmazsa olmaz olan *fabrika* adeta şeytanlaştırılır. Tüm bunlar için kullanılan propaganda aygıtlarından biri sinemadır. Ünlü komedyen Charlie Chaplin'in 1936'da çekilen ilk sesli filmi *Modern Zamanlar (Modern Times)*, üretim ve fabrika karşıtı bir kara propagandanı ibarettir. Sözde “makinenin insana yabancılaştırıcı etkisini” konu alan filmde⁷¹ bant sistemi karikatürize edilir. Filmde, bant sisteminde çalışan işçilerden biri (Chaplin), sürekli aynı işi yapmaktan “aline” olmuştur ve mola verdiğinde dahi vida sıkır gibi kollarını çevirerek istemsiz davranışlar sergilemektedir. Fabrikaları adeta “insan karşıtı” mekânlar olarak lanse eden film

⁶⁹ Ford, *Beynelmillel Yahudi*, 35.

⁷⁰ Arnold J. Toynbee, *A Study Of History - Abridgement of Volumes 1-6* (USA: Oxford University Press, 1987), 39.

⁷¹ Bk. Serdar Öztürk, “Filmlerle İletişim ve Yabancılaşma”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, I/44, (Ekim 2013): 155.

hala üniversitelerin sosyoloji, felsefe bölümlerinde “insanın yabancılaşması” durumuna örnek gösterilmektedir. Oysa fabrikalar insanların üretim yaptıkları, yaratıcılıklarını sergiledikleri, dolayısıyla varoluşlarını (egzistansiyalizm) en yüksek derecede hissettikleri, dahası evlerine ekmek götürdükleri mekânlardır. Tarlasında gün boyu ter döküp tırpanla ekin biçen çiftçi ne kadar saygıdeğer ise fabrikada çalışan işçi de o denli saygıdeğer değil midir? Filmde sözde anlatılmak istenen “yabancılaşma” olgusunu çiftçiye uyarlayıp, akşam eve geldiğinde elindeki tırpanla aile fertlerini tırpanlamaya çalışan çiftçi karikatürü yapmak ne kadar abes ise fabrikada çalışanlar için de Chaplin’in tasviri abes ve gerçek dışıdır.

2.8. Nasyonalizm, Liberal Sol ve New Age

Bu dönem endüstriyalistlerden önemli bir çıkış yine Almanya’da yaşanır. *Krupp, Thyssen, Daimler* gibi büyük Alman sanayicilerin desteği ile *Nasyonal Sosyalist Parti* iktidara gelir.⁷² Nasyonal Sosyalistler, ülkenin üretici ekonomisine karşı finansal saldırı⁷³ ile mücadeleye kalkışınca Almanya uluslararası kapitalizmi karşısında bulur. Başta ABD’de olmak üzere Almanya’ya ticari savaş kampanyaları örgütlenir. Süreç Avrupa’yı adım adım II. Dünya Savaşına götürür. Savaşın başında Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bir *saldırmazlık antlaşması* yapılmıştır (1939). Fakat ileriki safhalarda Stalin’in antlaşmanın ötesine geçen ve Doğu Avrupa’da eski Çarlık zamanı nüfuzunu tesis etmeye dönük adımları Almanya’yı Sovyetlere karşı da harekete geçirir.⁷⁴ Fakat dört bir yanda savaşmak zorunda kalman Almanya mağlup ve işgal edilir (1945). Avrupa karşısındaki sol kompleks, Stalin’in II. Dünya Savaşı’ndaki rolünü “övünç kaynağı” haline getirir. Artık sol sloganlarda sadece “faşist devlet” vardır. Aynı sloganlar Türkiye gibi Doğu toplumlarında da tercüme edilir. Oysa Doğu toplumlarında devletin dışında kalkınmayı sağlayacak bir sermaye birikimi yoktur. Solculuk adına geriye yasların değiştirilmesiyle geleceği vehmedilen yoz bir “özgürlük”, Lenin’in adına “çocukluk hastalığı” dediği bir çeşit, “sol sapma” kalır.⁷⁵ “Sınırlar kalksın” türünden gençlik popülizmi sloganlarla liberalizmin bayrağı, sol omuzlarda yükseltilir. İlerleyen yıllarda liberal Sol’un Stalin ile birbirlerini tamamlayan gerçek yüzü iyice görünecek, I. Enternasyonal’de (1872) kapıdan kovulan *lumpen anarşizmin* bacadan girdiği anlaşılacaktır.

Sol mistifikasyon 68 kuşağına doğru yol alırken Sağ’da da ezoterizm propagandasında önemli mesafeler kat edilir. 1937 yılında yayınlanan Fransız

⁷² Tibor Zenker, *Faschismus, Antifaschismus: Ausgewählte Texte* (Wien: Der Drehbuchverlag, 2011), 43.

⁷³ Bk. “Judea Declares war on Germany”, (1933, 24 Mart). *Daily Express*, 1.

⁷⁴ Volker Hentschel, *Hitler und Seine Bezwingen* (Berlin: LIT Verlag, 2013), 878.

⁷⁵ Vladimir İlyiç Lenin, *Komünizmin Çocukluk Hastalığı “Sol” Komünizm*, trc. Muzaffer Erdost, 5. Baskı (Ankara: Sol Yayınları, 1977), 27.

ezoterik Paul Le Cour'un *L'Eredu Verseau (Kova Burcu Çağı)* kitabı "yeni bir çağ" (New Age) müjdelmektedir. Kitaba göre tıpkı insanların burçları olduğu gibi çağların da burçları vardır ve Güneş her 2.160 yılda bir burç değiştirmektedir. Günümüzde de "eski çağ", yani "Balık Burcu Çağı" bitmekte, "Kova Burcu Çağı" başlamaktadır. Yeni dönemde Aziz Petrus'un hiyerarşik Hıristiyanlığı, yani Katoliklik (Vatikan) etkisini yitirmeye ve Hıristiyanlığın ezoterik yorumu güç kazanmaya başlayacaktır. Kova Burcu Çağı kültürü zamanla tüm ezoterik çevrelerde kabul görür ve yaygınlaşır, ancak Paul Le Cour'un kitabı üzerinden değil.⁷⁶ Zira kitapta aslında bir ifşaat mahiyetinde bilgiler de vardır ve bu bilgilere göre yeni çağ, *Yahudilik ile Hıristiyanlığın uzlaştığı* (Judeo-Hıristiyan) bir dönem olacaktır. Paul Le Cour'un kitabı İngilizceye çevrilmediği gibi ilgili bölüm de daha sonraki baskılarından çıkarılır. Sonuç olarak sağdan ve soldan mistisizm, ezoterizm propagandasına maruz kalan Avrupa ve Amerika'dan binlerce genç "hakikati bulmak" için Hindistan'ın yollarını tutar. Kendilerini *Gurulara* (Brahmanizm'de manevi mürşit) adayan gençler uyuşturucudan cinsel sapkınlığa tüm sınırların kalktığı hedonist-histerik ayinlerde, kalabalıklar arasında kaybolup gider.⁷⁷

3. Batı, Sanayileşme ve Biz

Uluslararası siyasette, II. Dünya Savaşı sonrası Batı sistemi için yeni tehdit Sovyetler Birliği'dir. Savaşta Almanya'ya karşı müttefik olan ABD-İngiltere ittifakı ve SSCB daha savaş bitmeden çoktan yeni küresel çatışmanın kutupları olarak belirmiştir. Zira Sovyetler, Stalinizm'in komplekslerine rağmen ekonomik olarak finans kapital tarafından kontrol edilememektedir.⁷⁸ Üstelik sanayileşme yönünde gösterdiği başarılar özellikle eski sömürge ülkelerini Sovyet yanlısı bir tavra iter. Bu kaymaya kaşı toplumlara Batı sisteminin maddi üstünlüğü ve refah getirici olduğu ispat edilmelidir. Bu rekabette işgal edilmiş Almanya önemli bir rol oynayacaktır. "Batı sisteminin vitrini" olan Batı Almanya için bu oldukça iyi bir pozisyonudur. Krupp firmasının sahibi Alfred Krupp gibi daha 15-20 sene önce Hitler'i silahla donatan Alman sanayicileri hapisten çıkarılarak yeniden işlerinin başına oturtulur.⁷⁹ Almanya insanlara iş, refah ve kalkınma temini konusunda "özgür dünyanın" başarısını ve üstünlüğünü sergileyecektir. 1960'ların ilk yarısında finans kapitalin propaganda aygıtından "ideolojinin (sosyalizm) bittiği" haberi gelir.⁸⁰ Oysa "68 kuşağı" daha yeni teşekkül etmektedir. Dolayısıyla bu kehaneti ideolojilerin bittiğinden çok, iktisadi verilere göre komünizmle mücadele konusunda Batı sisteminin iktisadi, sosyolojik ve psikolojik stratejisinin sonuçlarının meyvesini vermeye başladığı şeklinde anlamak daha doğru olur. Nitekim günden güne çığırından çıkan sol, anarşist-hippiliğe evrilir. Türkiye ise

⁷⁶ Bk. Albert Amao, *The Dawning of the Golden Age of Aquarius* (Bloomington: Author House, 2012), XIX.

⁷⁷ Bk. Texe Marrs, *Dark Secrets of the New Age* (Westchester Illinois: Crossway Books, 1988), 49.

⁷⁸ Bk. Daniele Ganser, *Nato'nun Gizli Orduları*, trc. Gülşah Karadağ (İstanbul: Griffin Yayınları, 2012), 87.

⁷⁹ Harold James, *Krupp: Deutsche Legende und globales Unternehmen* (München: CH Beck Verlag, 2011), 236.

⁸⁰ Daniel Bell, *İdeolojinin Sonu*, trc. Volkan Hacıoğlu (Ankara: Sentez Yayınları, 2013), 307.

Batı sistemindeki gelişmelere göre hiza almayı çoktan öğrenmiştir. Çok partili sisteme geçen ülkede 1946'da yapılmak istenen *Toprak Reformu* yasasına karşı Adnan Menderes gibi CHP'den ayrılan büyük toprak sahiplerinin kurduğu Demokrat Parti 1950'de iktidara gelir.⁸¹ Tek partili dönemin ardından bürokrasideki zayıflığını dışardan aldığı destekle kapatmaya çalışan DP, sanayileşme yerine ithalata dayalı bir ekonomi izler. Böylece Türkiye teknoloji üretme yerine borçla dışarıdan teknolojik ürün alımına yönlendirilir.⁸² NATO'ya girişle (1952) birlikte de iktisadi-sınai anlamda Batı'ya tam bağımlılık süreci başlar.

1950'li yıllarda yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte köyden kente göçte adeta patlama yaşanır. Gündelik hayata dönük teknolojik aletler çok daha geniş toplum kesimlerinin hayatına girer. Ancak kent kültürüne ayak uydurmada yaşanan güçlük dinsel bir terkiplle muhafazakâr-yenilik karşıtı tepkilere neden olur. Din adamları tarafından, o dönem gündelik hayata büyük bir müdahale olarak görülen "radyo" ile ilgili "tüm kötülüklerin kaynağı" türünden yorumlarını babalarımızdan, dedelerimizden duymuşuzdur.⁸³ Muhafazakâr alt kültür bu şekilde "Batı" menşeli teknoloji ile resmi ideolojinin katı modernleşmeci politikaları arasında ilgi kurar. En azından "yeni" (modern) olana tepki bu şekilde tezahür eder. Siyaset zemininde teknoloji karşıtı bir söylem yoktur ancak sonuç itibariyle moderniteye alerjik kitleler Kemalizm'le hesaplaşmaya giren DP ve türevi muhafazakâr siyasi partilerin tabanıdır. 1960 darbesiyle Menderes'in idamı muhafazakârlığın mağduriyet psikolojisini pekiştirir ve muhafazakâr siyaseti sorgulamaya kapatır.

3.1. Devrim Arabası ve Devlerin Omzundaki Erbakan

1960'larda teknoloji konusunda Türkiye açısından önemli bir girişim *Devrim Arabası* olur. 60 ihtilalini yapanlar "ne kadar milli" olduklarını ispatlamak ister, ancak bu işlerin hiç de görüldüğü kadar kolay olmadığı anlaşılır. Prototip otomobiller Eskişehir Demiryolu Fabrikasında imal edilir, ancak "gizli el" yine devreye girer ve üretime geçilmez. Yıllarca "benzin unutuldu" şeklinde yine Avrupa aklını yüceltip kendi aklıyla alay eden bir hikâyeye konu geçitirilir. Alay edenlerden biri de Aziz Nesin'dir.⁸⁴ Bu projede görev almış ve Türkiye'nin sanayileşmesini kendisi için bir ideal haline getirmiş Necmettin Erbakan da bu yıllarda siyaset sahnesine çıkar. 1956-1963 yıllarında çok ortaklı ilk yerli motor fabrikası Gümüş Motor'u kuran Erbakan bu dönem komprador (distribütör) işadamlarına karşı küçük sanayicileri savunmasıyla dikkat çeker. Böylece Mayıs 1969'da TOBB genel başkanlığına seçilir.⁸⁵ Fakat dönemin Süleyman Demirel hükümeti (Adalet Partisi-AP) TOBB seçimlerini iptal eder ve Erbakan seçilmesinden üç ay sonra görevi bırakmak zorunda kalır. Türkiye'nin, ilk kuruluş yıllarının ardından sanayileşme yolunda ikinci başarılı dönemi de yine Erbakan'ın

⁸¹ Bk. Cem Eroğul, *Demokrat Parti tarihi ve İdeolojisi*, (İstanbul: İmge Yayınları, 1998), s. 29.

⁸² Bk. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi* (Ankara: İmge Yayınları, 1996), 57.

⁸³ Youtube.com, "Tahir Hoca Televizyonu Anlatıyor & Deveyi Oynatır O Deveyi", erişim: 11 Nisan 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=QwJe7ffjGYI>.

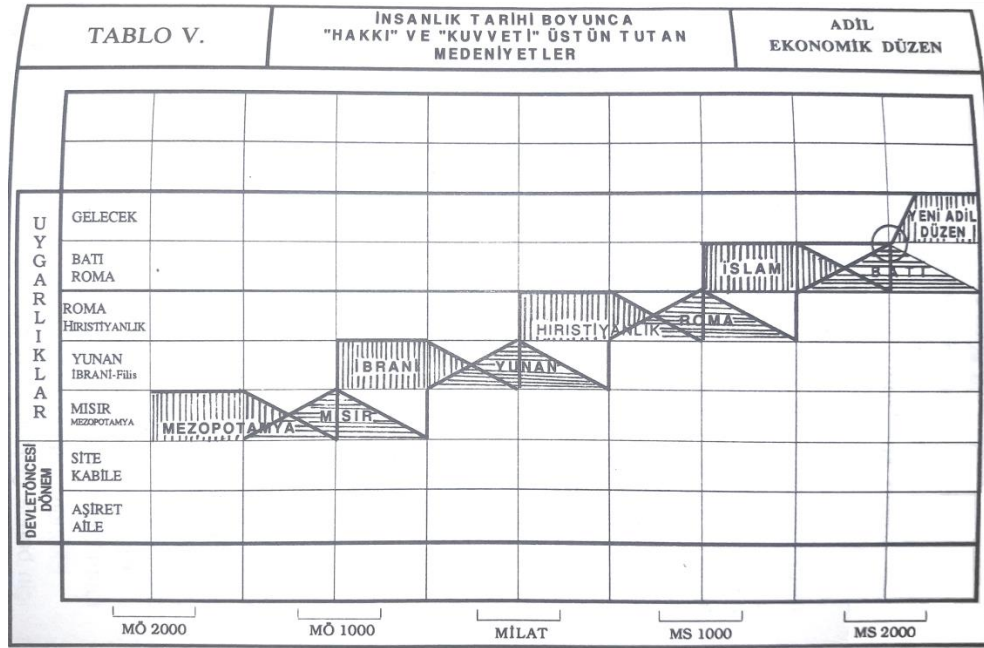
⁸⁴ Bk. Aziz Nesin, *Bir Dokun Bin Dinle*, 21. Baskı (İstanbul: Nesin Yayınları, 2018), 176.

⁸⁵ Ramazan Günlü, *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2008), 152.

POSTMODERN DİNİ DÜŞÜNÜNÜN TEKNOLOJİ KARŞITI KODLARI VE ÜRETİM EKONOMİSİ

da ortağı olduğu hükümetler döneminde olacaktır. Ne var ki Erbakan'ın bu kişisel heyecanının kendi yakın çevresinde bile ciddi bir yankı bulduğunu, sanayileşmenin ne anlama geldiğinin kavrandığını söylemek güçtür.

Erbakan'ın, güçlü bir teori metni ile ortaya koymasa da Sağ'da *maddi uygarlık* algısı ve kalkınmacı söylemindeki o nevi şahsına münhasır durumunun temelinde aslında finans kapitalin propaganda mekanizmasından nispeten etkilenmemişliğinde aramak gerekir. Bir yandan insanlara maddi dünyadan el etek çekme telkinlerinde bulunan ama bir yandan da o dünyanın tüketiciliğinde sınır tanımayan muhafazakar çevrelerin⁸⁶ aksine Erbakan, *pesimist* bir söyleme sahip değildir. Konuşmaları, *ülkesine, İslam dünyasına ve bütün insanlığa KALKINMA ve REFAH* vaat eden, bunları da rakamlarla, somut verilerle temellendiren bir *bilim adamı* hitabıdır.⁸⁷ Onda bu *pozitif* hayat felsefesinin esin kaynağının ise Skolastik değil, Aydınlanma düşüncesinin temeli olan ilerlemeci tarih felsefesi, bugünü dünden, yarını bugünden daha iyi kılma idealidir. Bu durum, kendisinin kaleme aldığı *Adil Ekonomik Düzen* adlı kitapçıkta açıkça görülür. Newton'un, "Devlerin omzundaki cüce" metaforu ya da Ebu Hanife'nin "selef" tarifini çağrıştıran bir geçmiş algısını Erbakan yine oldukça iddialı bir tablo ile anlatır.⁸⁸

Görüldüğü üzere tabloda uygarlıklar *hak* ve *kuvvat* esaslılık bakımından iki kategoriye ayrılmakla birlikte bütün olarak diyalektik-ilerlemeci bir süreçte ele

⁸⁶ Bk. Patrick Haenni, *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*, trc. Levent Ünsaldı (Ankara: Heretik Yayınları, 2014), 96.

⁸⁷ Necmettin Erbakan, *İslam - Batı Diyalogu ve Geleceği* (İstanbul: Milsan Basın San. AŞ, 2006), 6.

⁸⁸ Necmettin Erbakan, *Adil Ekonomik Düzen* (Ankara: Semih Ofset Matbaacılık, 1991), 73.

alınmakta, “hakkı üstün tutan” bir uygarlık ideali olarak geçmişe dönüş (selefi-püriten) tavrı değil, geleceği inşa etmeye dönük “Adil Ekonomik Düzen” perspektifi sunulmaktadır.

3.2. Sovyet Sonrasına Hazırlık: Gladyo’nun Tasfiyesi ve “Yıldız Savaşları”

1970'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin geleceği ile ilgili Batı sisteminde belli bir netlik oluştuğu anlaşılmaktadır. NATO sistemi konsept değiştirerek “Soğuk Savaş” sonrasına hazırlık yapar. Gladyo yapılarının en azından ihtiyaç duyulmayan büyük bir kısmının finansmanı kesilir.⁸⁹ Konsept değişikliği, Batı sisteminin genel olarak Türkiye ile ilişkilerinde de değişim öngörmektedir. Öte yandan 1960'lardan beri Ortadoğu'daki kimi dini akımlardan yapılan tercüme faaliyetleri nihayet sonuç vermeye, buradan gelen din tasavvuru toplumsal bir taban bulmaya, Türkiye Ortadoğu zeminine kaymaya başlamıştır.⁹⁰ Sol'da ise ideolojik tükeniş 70'lerin ortasında İngiltere'den esen “Punk” rüzgârı ile kendisini gösterir. Punk akımı daha çok müzikle ifadesini bulsa da modadan görsel sanatlara ve hatta politikaya uzanan hayatın her alanında görülen bir alt kültürdür. Vücuduna çengelli iğneler takan marjinal saç modelleri korkunç görünümlü gençler *irrasyonalizmin* ete-kemiğe bürünmüş halidir. Bu irrasyonalizm, dünyanın gidişatına ilişkin karamsarlığın da ifadesidir. Ne var ki bu karamsarlıkta fatura yine modernite'ye kesilir: “...Punk'ın dünyaya karamsar bir bakışı vardır çünkü modern uygarlık insan üzerinde bilinçli bir baskı kurmaktadır.”⁹¹

Bu yıllar ezoterik propagandanın popüler kültüre taşınması bakımından da önemli bir dönüm noktası olur. Fantastik bilim-kurgu olan Yıldız Savaşları (Star Wars) film serisinin ilk bölümü 1977'de yayınlanır. Filmde Orta Çağ ve öncesine ait “doğüstü yetenekler” uzay çağı karakterlerle güncellenmiştir. Dünyanın fizik kurallara tabi görünen yüzünün ötesinde mistik imkânlar barındırdığı yönünde mesajlarla dolu film “keramet” türünden inanışları modernize etmekte ve günün şartlarına göre pekiştirmektedir. Film, dinsel hiçbir aidiyet duygusu olmayan insanlara bile ezoterik bir evren algısı telkin etmektedir. Senaryoda doğrudan bir ilgi kurulmasa da izleyiciyi bu ilgiyi kurma notasına getiren, adeta paralel bir teolojinin keramet sahibi *süper kahraman filmleri* ilerleyen yıllarda ezoterizmi artarak gelecektir (Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi vb.).

3.3. Özel'in “Üç Mesele”si

70'li yılların sonu, teknolojiyi dışlayan ezoterik bir söylemin İslamizasyonu konusunda da artık son aşamaya geldiğini göstermektedir. Bu durum özellikle Türkiye'de açık bir şekilde gözlemlenir. Sağ-muhafazakar yayınlarda daha sofistike bir dille teknoloji karşıtı bir söylem görülür. “Teknoloji benden aldıklarımı bana geri versin, ben teknolojinin bana verdiklerini geri vermeye hazırım” şeklinde “modernite karşıtı” aforizmaları ile tanınan İsmet Özel'in, *Üç Mesele* kitabında (1.

⁸⁹ Talat Turhan, *Çeteleşme: Kontrgerilla, Gladio, Susurluk*, (İstanbul: Akyüz Yayınları, 1999), 413.

⁹⁰ Bk. Hilal Görgün, “Seyyid Kutub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 37: 64.

⁹¹ Şoreş Welat Demir, *Baba, Ben Devrimci Olmak İstiyorum/Dad, I Want To Be Revolutionary* (İstanbul: SWD Groub, 2018), 160.

Baskı, 1978) ele alınan konulardan biri de “teknik” olur. Kitapta oldukça “selefi” bir dil kullanan Özel “küfür sisteminin ürünü” olan teknolojinin bu sistemden bağımsız düşünülemeyeceği, teknoloji gelirken kendi “batıl” kültürünü de zorunlu olarak beraberinde taşıyacağı iddiasındadır:

“Bugün teknolojiye duyulan ilgi yalnızca medenileşmek endişesinden doğmuyor. Artık tekniğin elde bulunması toplumun hayatîyetinin sağlanabilmesi için bir zaruret olarak görülüyor. İyi ama teknik nasıl ele geçirilir? Traktör çikletsiz olur mu?”⁹²

3.4. Üretimin Kısılması ve Dünyayı İşsizlikle Terbiye

70’ler ekonomi açısından da önemli bir dönemdir. Dünya ekonomisi verileri ve NATO bloğunun siyasi ve askeri başarıları Sovyet Sistemi açısından tünelin sonunu göstermektedir.⁹³ Bu durumda SSCB karşısında Batının üretkenliğine, “herkese iş, herkese aş” vaatlerine gerek kalmamıştır. Böylece adına *Post Fordizm* denen yönetim modeline gidilir. Japon mühendis Taiichi Ohno tarafından geliştirilen *Post Fordizm* (güya) işçinin makineyle bütünleşikliğine karşıdır. Emek sürecinin yeniden organize edildiği bu rejimde, Fordizm’in aksine çalışanlar arasında bir koordinasyonun olmadığı, küresel piyasa ağlarına entegre bir yapı oluşturulmuştur. Finans kapital strateji olarak dünya genelinde “işsizlik” baş gösterir. İşsizliğin izahı ise, Türkiye’de *Turgut Özal* ile birlikte anılan Amerikalı (Yahudi) iktisatçı Milton Friedman’dan gelecektir. Friedman, “doğal işsizlik” şeklinde bir kavramlaştırmaya gider ve ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olmadığını, potansiyel üretim gücünün fiili üretim gücüne eşitlendiğinde dahi “işsizliğin olabileceğini” iddia eder. Friedman, finans kapitalin SSCB sonrası dünyada artık ihtiyaç duyulmayan işçileri işten çıkarmayı normalleştirmektedir. “Normal” bir durum için de endişeye mahal yoktur.⁹⁴

3.5. Öz Postmodern Darbe: 12 Eylül ve Guenonyen Dindarlık

Modernliğin siyah-beyaz kesinliği ve keskin dilinin yerini alan postmodernliğin alacakaranlığında sınırlar belirsizleşmekte, her şey silik, gri bir hal almaktadır. 1979 yılında *Postmodern Durum* adlı kitap, ezoterik masalları, dezenformasyonu “görecelik” olarak normalleştiren bir lümpen entelektüalizmi meşrulaştırır.⁹⁵ “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganlarıyla zihinlerde kavramlar arası hatlar flulaşır, zihinler bulanıklaşırken tam tersi bir süreç Batılı ülkelerin sınırlarında yaşanır. Sınırlarını tahkim eden Batılı devletler sessiz sedasız vize uygulaması başlatır.⁹⁶ Gelişmeler dünya çapında yaşanacak bir değişimin ayak sesleridir. Ritme ayak uydurma adına Türkiye’de daha radikal bir müdahale gerekli görülür. Yakın tarihimizde 28 Şubat için “Postmodern Darbe” denmesinin, o günlerde (90’lar) “postmodern” kavramının çok fazla telaffuz ediliyor olması dışında hiçbir nedeni yoktur. Oysa bir postmodern darbeden söz edilecek ise bu

⁹² Özel, *Üç Mesele*, 150.

⁹³ Metin Çulhaoğlu, *Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri* (İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2018), 157.

⁹⁴ Jim Stanford, *Herkes İçin İktisat*, trc. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2013), 155.

⁹⁵ Bk. Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, trc. Ahmet Çiğdem, 2. Baskı (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 11.

⁹⁶ Rona Aybay, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 210.

kesinlikle 12 Eylül olmalıdır. Zira 12 Eylül Darbesi nihayet Türkiye’de de siyasi ideolojik yapılanmaların bitiştir.

Ancak elbette ideolojilerden boşaltılan alan boş bırakılmaz. Arap dünyasından 1950’lerden beri devam eden çeviri faaliyeti selefi vurgusu gittikçe artarak 80’lerde katlanır. Dini yayın evlerinin çeviri faaliyetlerinin diğer ağırlık merkezini, Batılı ezoteriklerin sufizme ilişkin meydana getirdikleri literatür oluşturur. Bunda da özellikle Rene Guenon başı çeker. 1927’de yazdığı *Hindu Doktrinleri Çalışmalarına Genel Giriş* adlı kitap 1980’de “Doğu ve Batı” adıyla tercüme edilir. Takip eden yıllarda başta Guenon ve S.H. Nasr olmak üzere *teosofik gelenekçiliğin* (tradisyonizm) kitapları çevrilir. Sol’da da durum farklı değildir. Sağ gelenekçi yayınevlerinin işlevini orada özellikle *felsefi anarşist* yayın evleri üstlenir. Sonuç olarak yayınevleri kolektif bilinçaltını postmodernizmin *kesin zaferini* ilan edeceği SSCB sonrası 90’lara hazırlar.

3.6. Şeytan Bunun Neresinde!

Bu “verimli” hazırlık yıllarının ardından muhafazakâr dindarlık 90’lara hızlı bir giriş yapar. Ali Bulaç önderliğinde bir ekip tarafından çıkarılan *Bilgi ve Hikmet* dergisi yeni teşekkül etmiş dindar genç okur kitlesinin gündemine bir *gelenek-modernlik* tartışması taşır. Batı tarihinden bihaber gençler, ne anlama geldiğini bile bilmedikleri kavramlarla kendilerini “modernizm eleştirisi” yaparken bulur. 17. yy. Avrupa’sının, kökleri en az iki yüzyıl daha geriye giden “eskiler-yeniler” kavgasında tutucu kanadın tezleri tüm o tarihsel bağlamından kopararak Guenonyen bir dille Türkiye’ye taşınır. Ali Bulaç, Guenon’un baştan aşağı Hint mistisizmine dayanan teosofisini buğulu bir ses tonuyla dindar gençler için sindirilebilir hale getirir:

“Modern tarih görüşü varlık gibi geçmişi suiistimal ederek kurulmuştur. Oysa geçmişte ve her hangi bir gelenekte tanımlanmış bir hiyerarşik düzen içinde yer alan sınıflar ve gruplar, bu durum ve konularının varlığın kozmik düzeninde yer alan herhangi bir kutsal mertebeye tekabül ettiklerini düşünerek ve öğrenerek istikrar bulurlardı. Bu istikrarın gerçekten de varlığın farklı mertebelerine bire bir tekabül ettiği sorunu ayrı bir konudur ve zaten bu farklı din ve gelenekler arasında hiç eksilmeyen bir tartışma ve çekişme konusu olagelmıştır. Sözelimi ilahi temeldeki dinlerin sonuncusu olan İslam, Hind yarımadasına ulaştığında kutsal vücudun organlarını yansıtır biçimde tanımlanan kast sistemine ve onun sınıflı hiyerarşisine eleştiriler yöneltti ve çeşitli kastlardan kendisine kattığı mühtedi Hinduları yeniden yapılandırdı. Ancak burada üzerinde durmamız gereken nokta, bu ilahi ve kutsal öğretiler arasındaki iç hesaplaşma değil, fakat bütün bunların yine kutsal ve ilahi bir alan içinde sürüp gitmesidir. Nitekim Brahman öğretisinin köklü hiyerarşisini inşa eden ayrı kast sistemine İslamiyet’ten çok daha önce Budizm de meydan okumuştur. Ama onun da yaptığı İslam’ınki gibi kutsala yine kutsal adına meydan okumaktı.”⁹⁷

Gelenek-modernlik, kutsal-profan gibi kategorilerle Aydınlanma çağı sonrası bilimsel gelişmeleri “şeytan işi sapma” haline getiren Bulaç Aydınlanma öncesi hak-batıl, iman-küfür çatışmasını “kutsalın” kendi içinde yaşadığı küçük

⁹⁷ Ali Bulaç, “Modern Devletin Totaliter ve Ulus Niteliği”, *Bilgi ve Hikmet*, 3 (Yaz 1993), 3.

sürtüşmeler mesabesine indirgemekte, moderniteye karşı çok daha yüce bir savaş için “kutsal ittifak” çabasına girmektedir. Bundan sonra Bulaç tüm bilimsel keşif ve icatları tanrıya rağmen yapılmış bir sapkınlık haline getirerek bilimle iştigali “günah” kategorisine sokmaktadır:

“...Descartes, Bacon, Galileo ve Newton’un görüşlerini tamamlayan Hume’un bu tasarımı varlığın hiyerarşik düzeninde içkin olduğuna inanılan kutsal ilkeyi tahrip eden bir teşebbüstü. İşte “ilerleme” inancı da bunun üzerinde dayanacaktı. Çünkü eğer varlığın önceden belirenmiş ilahi bir amaç ve bu amacı sürdüren kutsal bir düzeni yoksa bu durumda bizim parçalarını bir araya getirerek kurduğumuz düzen sonsuz derecede yeniliklere, keşiflere icatlara temel olabilirdi. Bu düzeni biz kuruyoruz yani seküler insanlar ve akıl ve deneyle kurduğumuz bu düzen kutsal değil, profandır. Şu halde bu düzene bir anlam ve amaç yükleme işi de bizim elimizdeydi. Sürekli keşif ve icad, bize bilim sayesinde muazzam yeni araçlar ve imkânlar bahşediyor. Geleneksel hiyerarşik düzen, kutsal vasfından dolayı sınırlayıcı ve statikti. Oysa şimdi her bir sıçraması teknolojik araç vadeden bilim sayesinde, insan Tanrı’nın değil, kendi amaçlarını evrene dikte ettirebilirdi.”⁹⁸

Bulaç, “Güneş, Dünya etrafında değil de Dünya Güneş etrafında dönünce” (Galileo) ne gibi bir “profan” umursamazlık içindedir açıklamalı değil midir. Ya da elma, ağaçtan düşerken (Newton) ne türden bir “seküler” günaha alet olmaktadır. Allah’ın evrene koyduğu yasaları tespit etmek nasıl “kutsal ilkenin tahribi” olmaktadır. Bu cümleler son tahlilde bilim düşmanlığından başka nedir. Evrenin Ay-altı/Ay-üstü şeklinde ayrılıp eşyanın hava-su-ateş-toprak elementlerinden ibaret olduğuna mı inanmalıdır?! Böylesi bilimle inatlaşan bir akıl nasıl insanlığın “refah” ve huzuruna hizmet eder. Gerçi “refah” kavramı da Bulaç’a göre “profan” olduğundan (Birçok yazısında “refah” kavramı imalı bir dille olumsuz anlamda kullanılmıştır.⁹⁹ Muhtemelen bu çekiştirmeler nedeniyle Refah Partisi sonrası Milli Görüş partilerine daha muhafazakâr isimler bulunacaktır, Fazilet gibi) böyle bir sorun da yoktur. Yukarıdaki alıntıların çok daha abartılısı Bulaç’ın başka metinlerinde bulmak mümkündür. 90’lı yılların sonuna kadar devam eden bu söylem hem “sufi” hem de “selefi” çevrelerde ünsiyet peyda eder. Fakat anlatımdaki kendinden menkul kurguyla değil insanlara dünya gerçekleri, felsefi konular ya da adeta şeytanın diyarı haline getirilen Avrupa tarihi hakkında düşünsel derinlik kazandırmak aksine; kapitalizm yeni müşteriler, yeni pazarlar kazanmıştır. 2000’lere gelindiğinde toplumsal bilinçaltına gömülen tartışmasının pratik karşılığı, “tesettür modası”, “cin hastanesi”, “sırlı dua”, “yanmaz kefen” olur.

Sonuç

Yaklaşık yüz yıldır çeşitli suretlerde yürütülen postmodern söylemin gerçekte bizim tembelliğimizi okşamaktan başka bir anlam ifade etmeyen bir polemikten ibaret olduğu ortadadır. 500 senelik keşifler ve icatlar çağında seyirci kalmamız yetmediği gibi bunu bir de mistik tevillerle marifet belleme lüksümüz olamaz. Yaşanılan mağlubiyetle Batı’ya karşı gösterilen tepkiyi çığırından çıkarıp bilim

⁹⁸ Bulaç, “Modern Devletin Totaliter ve Ulus Niteliği”, 6.

⁹⁹ Bk. Bulaç, “Modernite’nin Seküler Sitesi’nde Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş”, 22.

karşıtlığına dönüştürmek ve insanları arka kapıdan masonik yapılar tarafından örgütlenen Avrupa'nın meczuplarının, hippilerinin, punkçularının peşine takmak iyi niyetle açıklanamaz. Bir yandan maddi kalkınmanın önünü açacak her türlü farklı düşünceyi sapkınlıkla suçlayan muhafazakârlığın bir yandan da karanlık ezotersist akımlarla ilişki kurması sorgulanmalıdır. Binaenaleyh modern çağda çeliği eritip ihtiyaç duyduğu şekli veremeyen bir milletin gerçekte bir devleti de yoktur. Ruh ne kadar yüce olursa olsun et ve kemikten bir bedene ihtiyaç duyar. Öğretiler de iddialarını, yarattıkları *maddi uygarlık* ile ete - kemiğe büründürür.

Soyut-karmaşık sorunlar bir yana, ABD'nin ikide bir dillendirdiği askeri tehditler, açtığı "kur savaşı" ve yaşattığı "krizler", bağımsız-özgür, dünyada sözü geçen bir ülke olmanın güçlü bir ekonomiden geçtiğini tekrar tekrar yüzümüze vurmaktadır. Kur'an, Tevrat gibi tefeciliği meşrulaştırmadığına göre güçlü ekonomi de "para alıp satmak", istatistikleri manipüle etmekle değil, *üretim* yapmakla mümkün olup üretim ekonomisi için de teknolojik ve sınaî kalkınma esastır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. 2. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.
- Altan, Mehmet. *Marksist Liberal*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2002.
- Amao, Albert. *The Dawning of the Golden Age of Aquarius*. Bloomington: Author House, 2012.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. I-III. Ankara: AAM Yayınları, 1997.
- Attali, Jacques, *Yahudiler, Dünya ve Para*, Trc. Berna Günen. 3. Baskı. İstanbul: Kırmızıkeçi Yayınları, 2014.
- Aybay, Rona. *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Bell, Daniel. *İdeolojinin Sonu*, Trc. Volkan Hacıoğlu. Ankara: Sentez Yayınları, 2013.
- Blavatsky, Helena Petrovna. *Teosofinin Anahtarı*. Trc. Murat Sağlam. 2. Baskı. İstanbul: Mitra Yayınları, 2011.
- Böhr, Christoph - Schmitz, Christian. *Europa und die Anthropologie seiner Politik*. Berlin: Berliner Wissenschafts - Verlag, 2016.
- Braudel, Fernand. *Maddi Uygarlık-Gündelik Hayatın Yapıları*. Trc. Mehmet Ali Kılıçbay. 2. Baskı. İstanbul: İmge Yayınları, 2004.
- Bulaç, Ali, "Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş", *Bilgi ve Hikmet*, 2 (Bahar 1993): 19-34.
- Bulaç, Ali. "Modern Devletin Totaliter ve Ulus Niteliği". *Bilgi ve Hikmet* 3 (Yaz 1993): 3-15.

- Carrier, Martin. *Nikolaus Kopernikus*. München: Verlag CH Beck, 2001.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları, 1996.
- Çulhaoğlu, Metin. *Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri*. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2018.
- Daily Express*. "Judea Declares war on Germany". 24 Mart 1933.
- Demir, Şoreş Welat. *Baba, Ben Devrimci Olmak İstiyorum/Dad, I Want To Be Revolutionary*. İstanbul: SWD Groub, 2018.
- Donnert, Erich. *Antirevolutionär-konservative Publizistik in Deutschland am Ausgang des Alten Reiches*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.
- Drobinski, Matthias. *Kirche, Macht und Geld*. Gütersloh: Gütersloher Verlag 2013.
- Erbakan, Necmettin. *Adil Ekonomik Düzen*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık, 1991.
- Erbakan, Necmettin. *İslam - Batı Diyalogu ve Geleceği*. İstanbul: Milsan Basın San. AŞ, 2006.
- Evkuran, Mehmet. "Rene Guenon Düşüncesinde Temel Konu ve Kavramlar". *Bilimname* 4/10 (Haziran 2006): 93-115.
- Evola, Julius. *Modern Dünyaya Başkaldırı*. Trc., Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Ford, Henry. *Beynelmilel Yahudi*. Trc. Adalet Avanoğlu. İstanbul: Otağ Yayınları, 1974.
- Ganser, Daniele. *Nato'nun Gizli Orduları*. trc. Gülşah Karadağ. İstanbul: Griffin Yayınları, 2012.
- Gerger, Haluk. *Kan Tadı Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*. 6. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- Görgün, Hilal. "Seyyid Kutub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37: 64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Guenon, Rene. *Modern Dünyanın Bunalımı*. Trc. Mahmut Kanık. 2. Baskı. Bursa: Verka Yayınları, 1999.
- Güç, Ahmet. *Satanizm, Şeytana Tapınmanın Yeni Adı*. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Gül, Ali. "Modern Okültizmde Bir Köşe Taşı: Helena Petrovna Blavatsky". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Aralık 2017): 287-323.
- Gül, Ali. *Senkretik Bir Oluşum Olarak Teosofi Cemiyeti ve XX. Yüzyıl Kültürel Yapıları Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Günlü, Ramazan. *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.
- Haenni, Patrick. *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*. Trc. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları, 2014.

- Hançerlioğlu, Orhan. *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınları, 1984.
- Hentschel, Volker. *Hitler und Seine Bezwingen*. Berlin: LIT Verlag, 2013.
- Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti* Trc. Yeşim Meriç. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018.
- Hill, Christopher. *1640 İngiliz Devrimi*. Trc. Neyyir Kalaycıoğlu. 2. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.
- James, Harold. *Krupp: Deutsche Legende und globales Unternehmen*. München: CH Beck Verlag, 2011.
- Kara, İsmail. "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not". *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 17- 19 Mayıs 2013)*. Ed. İsmail Kara - Asım Öz. 15-43. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Kısakürek, Necip F. *Moskof*. 5. Baskı. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1995.
- Komlosy, Andrea. "Arbeitsverhältnisse und Gesellschaftsformationen". *Wirtschaft und Gesellschaft: Europa 1000–2000*. Ed. Markus Cerman – Franz X. Eder – Peter Eigner – Andrea Komlosy - Erich Landsteiner. Innsbruck [u.a.]: Studien Verlag, 2011.
- Lenin, V. İlyiç. *Komünizmin Çocukluk Hastalığı "Sol" Komünizm*. trc. Muzaffer Erdost. 5. Baskı. Ankara: Sol Yayınları, 1977.
- Luder, Martin M. *Equapio.com - Die zweite Meinung*. Norderstedt: BoD Verlag, 2018.
- Liotard, Jean François. *Postmodern Durum*. Trc. Ahmet Çiğdem. 2. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Maas, Rainer Maria. *Die Cints, Warum Wilhelm Hauff mit 25 Sterben Musste*. Frankfurt: Theace Verlag, 2001.
- Marks, Karl. *Fransa'da Sınıf Savaşları*, Trc. Sevim Belli. 4. Baskı. Ankara: Sol Yayınları, 1996.
- Marks, Karl. *Kapital*. Trc. Alaattin Bilgi. 6. Baskı. Ankara: Sol Yayınları, 2000.
- Marrs, Texe. *Dark Secrets of the New Age*. Westchester Illinois: Crossway Books, 1988.
- Meriç, Cemil. *Bu Ülke*. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Meriç, Cemil. *Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Naudon, Paul. *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*. Trc. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1968.
- Nef, John. *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, Trc. Erol Güngör, 2. Baskı. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1980.
- Nesin, Aziz. *Bir Dokun Bin Dinle*. 21. Baskı. İstanbul: Nesin Yayınları, 2018.

- Nursi, Said. *Lem'alar*. İstanbul: RNK Yayınları, 2013.
- Özaşar, Mehmet Emin. "Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması (Dini, Psikolojik, Sosyo-Kültürel Temelleri)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (Nisan 2000): 225-273.
- Özel, İsmet. *Üç Mesele*. 5. Baskı. İstanbul: Şule Yayınları, 1995.
- Özipek, Bekir Berat. "Avrupa'da ve Türkiye'de Muhafazakârlık". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 25-26 (Temmuz-Aralık 2010): 105-120.
- Öztürk, Serdar. "Filmlerle İletişim ve Yabancılaşma". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* I/44 (Ekim 2013): 149-175.
- Perkins, John. *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*, Trc. Murat Kayı. 13. Baskı. İstanbul: April Yayınları, 2011.
- Pirrenne, Henri. *Ortaçağ Kentleri*, 14. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Poggi, Stefano - Röd, Wolfgang. *Geschichte der Philosophie*. Cilt X. München: C.H. Beck, 1989.
- Pot, Johan H. Jacob Van Der. *Sinneutung und Periodisierung der Geschichte*. Leiden: Brill Verlag, 1999.
- S. Katz, David. "Israel in America: The Wanderings of the Lost Ten Tribes from Mikveigh Yisrael to Timothy McVeigh". *The Jews and the Expansion of Europe to the West 1450-1800*. Ed. Paolo Bernardini - Norman Fiering. New York: Berghahn Books, 2001.
- Salihoğlu, Hüseyin. *Alman Kültür Tarihi*. İstanbul: İmge Yayınları, 1993.
- Sertel, Savaş - Sonyürek, M. Bora. "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (Şubat 2016): 749-767.
- Smith, Adam. *Milletlerin Zenginliği*. Trc. Haldun Derin. 6. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiments*. Philadelphia: Anthony Finley, 1817.
- Sohbet Medresesi, "Tahir Hoca Televizyonu Anlatıyor & Deveyi Oynatır O Deveyi", erişim: 11 Nisan 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=raCx7zB41CQ&t=102s>, 01:50-04:50.
- Sönmezoglu, Faruk – Yıldız, Y. Gökalp - Arıboğan, D. Ülke - Dedeoğlu, Beril. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları, 1992.
- Stanford, Jim. *Herkes İçin İktisat*. Trc. Tuncel Öncel. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2013.
- Stevenson, William H. *King James's Bible: A Selection*. New York: Routledge, 2013.
- Tahrallı, Mustafa. "Abdülhâdî (John Gustaf Aguélu)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 1: 205-206. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

- Tanyu, Hikmet. "Büyü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 6: 501-506. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Toynbee, Arnold J. *A Study Of History - Abridgement of Volumes 1-6*. USA: Oxford University Press, 1987.
- Turhan, Talat. *Çeteleşme: Kontrgerilla, Gladio, Susurluk*. İstanbul: Akyüz Yayınları, 1999.
- Tünay, Muharrem. *Siyasal Tarih*. Ankara: İmge Yayınları, 1995.
- Wheeler, William A. *A Dictionary of the Noted Names of Fiction*. Boston: Ticknor and Fields, 1866.
- Yetkin, Ömer. *Yahudi Diasporası İletişim Stratejisi: ABD Örneği*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2014.
- Yılmaz, Levent. *Modern Zamanın Tarihi*. Trc. M. Emin Özcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 2. Baskı. Beyrut: Muessese er-Risâle, 1982), 6: 401.
- Zenker, Tibor. *Faschismus, Antifaschismus: Ausgewählte Texte*. Wien: Der Drehbuchverlag, 2011.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: İmge Yayınları, 1998.